

आजको पार्टी निर्माणबारे सङ्गठनात्मक प्रस्ताव

प्रायः मानिसहरु आफ्ना तात्कालिक फाइदाले प्रेरित भएर राजनीतिक पार्टीसँग आकर्षित हुन्छन् । आफ्नो आर्थिक वा सामाजिक हित वा सुरक्षाका देखेका हुन सक्छन्, आफुलाई मन पर्ने कुनै व्यक्तिको कारणले, परिवारको सदस्यका कारणले, व्यक्तित्व विकासको सम्भावनाका वा यस्तै अनेक कारणले पार्टीमा आएका हुन सक्छन् । कैयन् मानिसहरु पार्टीका विचारले आकर्षित भएका हुन सक्छन् । नीजी प्रेरणाले आएकाहरुलाई मानिसका दुख वा सुख, प्राप्ती वा अप्राप्ती सबै सामाजिक हुन्छन्, वर्गीय हुन्छन्, तिनको समाधानको बाटो पनि सामाजिक नै हुन्छ, समाजिक समस्याको समाधानका लागि समाजवाद नै बाटो हो, त्यसमा योगदान गरेर नै व्यक्तिले आफ्नो दायित्व पूरा गर्छ, भनेर बताउने अर्थात्, नितान्त नीजी स्वार्थका मामिलाहरुले घेरिएको 'व्यक्तिगत' व्यक्तिलाई ती घेराबाट मुक्त गरेर 'सामाजिक व्यक्ति' बनाउने, नीजी अनुभवहरुबाट बाहिर निस्केर दुनियाँलाई बौद्धिक हिसाबले बुझ्न सक्ने बनाउनु कम्युनिष्ट पार्टीको काम हो । विचारले प्रेरित भएर आउनेहरुका विचारलाई अझ वैज्ञानिक बनाउन र नयाँ नयाँ विचारहरु उत्पादन गर्न वातावरण दिने काम पनि पार्टीको हो । अर्थात्, पार्टी यस्तो एउटा थलो हो जसले हाम्रो पुँजीवादी समाजले लोभी, अहङ्कारी, व्यक्तिवादी बनाएको मानिसलाई उदार, समदर्शी र सामाजिक बनाउँछ । यसरी पार्टीले सुषुप्त मानिसलाई रुपान्तरित व्यक्ति, प्रबुद्ध व्यक्तिका रुपमा तयार गर्छ ।

हाम्रा चाहानाहरुलाई एउटा सामाजिक शक्तिका रुपमा एकत्र गर्नु र ती चाहानाहरुलाई वास्तविकतामा प्रमाणित गर्दै नेपाली जनताको समृद्धि र समाजवादको भविष्यलाई सुनिश्चित गर्ने बाहक शक्ति हाम्रो सङ्गठन हो । अर्थात् हामीले कस्तो सङ्गठन बनाउँछौं भन्ने कुराले हाम्रा क्रान्तिकारी विचार, सिद्धान्त र कार्यक्रमहरु पूरा हुन्छन् वा हुँदैनन् भन्ने कुराको निधो गर्छ । सङ्गठन नै त्यस्तो ठाउँ हो जसले विभिन्न जात, भाषा, धर्म, वर्ग, संस्कृतिका भए पनि हाम्रा समस्याहरु, दुख र सुखहरु, आकाङ्क्षाहरुको समानतालाई देखाउँछ र हामीलाई एउटा ठाउँमा ल्याउँछ । हामी लाखौं मानिसका नीजी चाहाना/इच्छाहरुलाई एउटै विराट चाहाना/इच्छाका रुपमा निर्माण गर्छ । अर्थात् समाजवादी विचारधारा बन्छ । त्यसलाई व्यवहारिकरूप दिनका लागि हामीले अपनाउने उपाय र योजनाले हाम्रा सिद्धान्त र कार्यक्रम बन्छन् ।

हाम्रा सिद्धान्त र कार्यक्रममा कुन वर्गका मानिसहरुको कस्तो धारणा हुन्छ, अर्थात् को को हाम्रो पक्षमा र विपक्षमा उभिन्छन् र हामीले तिनीहरूसँग कस्तो सम्बन्ध बनाउँछौं भन्ने कुराले हाम्रो राजनीति बन्छ । र, ती सबै विचार, सिद्धान्त, कार्यक्रम र राजनीतिको अभ्यास सङ्गठनमार्फत् हुन्छ । हामी लाखौं व्यक्तिहरु एकै साथ अभ्यासमा जान्छौं र व्यवहारले हामीलाई नयाँ नयाँ अनुभव दिन्छ । ती सबै अनुभवहरुबाट हाम्रा सिद्धान्त, कार्यक्रम र राजनीतिलाई नयाँ र अझ वैज्ञानिक बनाउँछौं । अर्थात्, एउटा क्रान्तिकारी सङ्गठन एक पटक विचार-सिद्धान्त बनाएपछि सधैं भरी तिनै सिद्धान्त बोकिरहने निर्जिव बाहक होइन । बरु नयाँ नयाँ सिद्धान्त बनाउने, तिनलाई व्यवहारमा लैजाने र फेरि नयाँ सिद्धान्त बनाउँदै अगाडि बढ्ने गतिशील प्रक्रिया हो । त्यसैले सङ्गठनको विषय समग्र पार्टी निर्माणको प्रश्न हो ।

हाम्रा विचार सहि छन् कि गलत गलत छन् भनेर जाँच्ने कसी व्यवहार हो भने हाम्रा व्यवहार ठिक छन् वा छैनन् भनेर हेर्ने ऐना सिद्धान्त हो । उद्देश्य प्राप्त गर्न हामीले बनाउने विचारहरु सिद्धान्त हुन् भने उद्देश्य प्राप्त गर्न गरिने क्रियाकलापहरु व्यवहार हुन् । सङ्गठनले सिद्धान्त र व्यवहारका बीचमा मध्यस्थता गर्नु पर्छ । हरेक सिद्धान्तलाई व्यवहारमा अभ्यास गर्ने र ती व्यवहारको अध्ययनबाट सिद्धान्तलाई अझ बलियो बनाउने काम नै मध्यस्थताको काम हो । क्रान्ति सामुहिक कर्म हो । हजारौं/लाखौं मानिसका विचारहरु र तिनका क्रियाकलापमा मध्यस्थता गरेर कम्युनिष्ट पार्टीले आफुलाई जिवित राख्छ, आफ्नो औचित्य पुष्टि गर्छ । त्यसमा योगदान गरेर हरेक पार्टी सदस्यले आफ्नो वैचारिक औचित्यको पुष्टि गर्छ । त्यसैले सङ्गठनको प्रश्न क्रान्तिको प्रश्न हो ।

क्रान्तिकारी आन्दोलन सफल भैरहेको छ भने सङ्गठनको काम सहि तरिकाले भैरहेको छ भन्ने बुझ्नु पर्छ, यदि हामीले असफलता व्यहोरिरहेका छौं भने हाम्रो सङ्गठनमा समस्या छन् भन्ने बुझ्नु पर्छ ।

हाम्रो पार्टी नेकपा (एकीकृत समाजवादी) नेकपा एमालेका केहि गम्भीर वैचारिक, सैद्धान्तिक र साङ्गठानिक विचलनहरुका विरुद्ध विद्रोह गरेर कम्युनिष्ट आन्दोलनलाई सहि मार्गदर्शन गर्दै यस आन्दोलनलाई एकिकृत गर्दै फेरि मुलुकको नेतृत्वदायी पार्टीका रुपमा विकसित गछौं भन्ने सङ्कल्प गरेर स्थापित भएको पार्टी हो । त्यस क्रममा समाजवादका लागि आजको ठोस कार्यक्रम लागू गर्न सक्ने पार्टीको निर्माण आजको हाम्रो सबैभन्दा ठूलो चुनौति हो । त्यसका लागि हामीले आजको क्रान्तिकारी सङ्गठनको प्रस्ताव अगाडि सार्नु परेको छ, त्यसका आधारमा नेपालको राजनीतिमा नयाँ वाम-विकल्प निर्माण गर्नु परेको छ ।

हाम्रो लक्ष्य र सिद्धान्त

हाम्रो उद्देश्य आजको पुँजीवादी समाजको ठाउँमा समाजवादी समाजको स्थापना गर्नु हो किनकि पुँजीवाद नै आजका समस्त सामाजिक समस्याहरुको जरो हो । समाजवाद मानवीय आदर्शबाट प्रेरित इतिहासका समस्त चिन्तक, दार्शनिक, ऋषिमुनी, समाज सुधारकहरुको ध्येय रहँदै आएको हो । तर तिनीहरुका प्रयास उपदेश, शुभचिन्ता वा व्यक्तिगत प्रयासमा सीमित थिए । समाजवाद नीजी ईच्छा वा उपदेशबाट होइन समाजमा अन्तरनिहित अन्तरविरोधबाट अर्थात् पुँजीपति वर्गका विरुद्ध श्रमजीवी वर्गको सङ्घर्षबाट आउँछ भनेर कार्ल मार्क्स र एङ्गोल्सले देखाए । पुँजीवादले उत्पादनको व्यवस्थालाई बढिभन्दा बढी सामाजिक बनाउँदै तर स्वामित्वलाई केन्द्रकृत गर्दै लैजान्छ, सामुहिक उत्पादन र व्यक्तिगत स्वामित्वको अन्तरविरोध समाधान नहुने ठाउँमा पुग्छ र चुँडिन्छ भन्ने कुरा उनीहरुले तथ्य र तर्कद्वारा स्पष्ट पारे । समाजवादी विचार, आदर्श वा ईच्छाहरुलाई केवल आदर्श कल्पनाको विषय होइन बरु सामाजिक-व्यवहारिक विषय हो भनेर उनीहरुले पुष्टि गरेको हुँदा हामीले यसलाई वैज्ञानिक समाजवाद भन्छौं ।

मार्क्स-एङ्गोल्सले सामाजिक अध्ययनको जुन पद्धति विकसित गरे त्यसले हामीलाई सबै विषयमा अध्ययन गर्ने आधार दिन्छ । त्यसैले ती विचार प्रणालीलाई मार्क्सवाद भनियो । विचारहरुको त्यस प्रणालीमा असङ्ख्य चिन्तक, सिद्धान्तकार तथा बौद्धिकहरुले योगदान गरे र समाजवादी विचार तथा सिद्धान्तलाई समृद्ध पारे । तिनीहरुमध्ये भ्लादिमिर लेनिनले मार्क्सवादको व्याख्या र प्रयोगलाई अभि माथिल्लो उँचाईमा पुऱ्याउन योगदान गरे । रुसी समाजवादी क्रान्तिको नेतृत्वका क्रममा उनले मार्क्सवादलाई पुँजीवादी समाजमा श्रमजीवी वर्गको मुक्ति र उपनिवेशहरुमा राष्ट्रीय स्वाधिनताको सिद्धान्तका रुपमा स्थापित गरे । मार्क्सवादमा लेनिनका योगदानहरुलाई लेनिनवाद भनियो । समाजवादी आन्दोलनलाई बाटो देखाउने हुँदा मार्क्सवाद-लेनिनवाद हाम्रो मार्गदर्शक सिद्धान्त बन्न गयो ।

हाम्रा ऐतिहासिक अनुभवहरु

मार्क्सवाद-लेनिनवादको प्रयोग गर्ने सन्दर्भमा नेपालको कम्युनिष्ट आन्दोलनले नेपाली समाज र राजनीतिलाई महत्वपूर्ण हिसाबले प्रभावित पारेको छ । त्यस क्रममा २००६ सालमा कमरेड पुष्पलालको अगुवाईमा कम्युनिष्ट पार्टी स्थापित भयो । त्यसले नेपाललाई समाजवादतर्फ लैजानका लागि तात्कालिन सामन्ती व्यवस्थालाई अन्त्य गर्न नयाँ जनवादी क्रान्तिको अनिवार्यतालाई स्थापित गर्‍यो । त्यो क्रान्ति सम्पन्न हुन करिब ५६ वर्ष लाग्यो । २००६ सालदेखि २०६२/६३ सम्मको जनवादी क्रान्तिको अवधिमा कम्युनिष्ट पार्टीका विभिन्न घटकहरुले अनेकौं

प्रयासहरु गरे । त्यसका जगमा कम्युनिष्ट आन्दोलनले कैयौं महत्वपूर्ण अनुभवहरु हासिल गरेको छ । यी अनुभव र योगदानको यथेष्ट विवेचना हुन बाँकि नै छ, तापनि सैद्धान्तिक हिसाबले ती अनुभवलाई यस प्रकार सूत्रबद्ध गर्न सकिन्छ :

१. नयाँ जनवादी सिद्धान्तले कम्युनिष्ट पार्टीलाई नेपालको श्रमजीवी वर्गमा स्थापित गर्‍यो । समाजमा हेपिएका मजदुर, किसान, सुकुम्बासीलगायत वर्ग र समुदायलाई सामन्ती शोषण-दमनका विरुद्ध राजनीतिक आन्दोलनमा ल्यायो । उनीहरुलाई सङ्गठित आन्दोलनमा उताऱ्यो । त्यसले नेपाली राजनीति र साहित्य तथा संस्कृतिमासमेत ठूलो क्रान्तिकारी परिवर्तन गर्‍यो । इतिहासको चालकशक्ति र निर्माता श्रमजीवी वर्ग हो भन्ने तथ्यलाई समाजमा स्थापित गर्ने, राजतन्त्रको ठाउँमा श्रमजीवी जनताको गणतन्त्रको चेतना फैलाउने काम राजनीतिक तथा बौद्धिक हिसाबले ऐतिहासिक महत्वको काम थियो । नेपालको संविधानमा 'समाजवादउन्मुख' भन्ने अवधारणा नेपालको वर्गीय आन्दोलनकै योगदान हो । त्यस्तै, नेपालको राष्ट्रिय स्वाधिनता तथा स्वतन्त्रताको रक्षा गर्न कम्युनिष्ट आन्दोलनले खेलेको भूमिका उत्तिकै महत्वको विषय हो ।

२. जनताको बहुदलीय जनवादले कम्युनिष्ट पार्टीलाई प्रचलित लोकतान्त्रिक मूल्यहरूसँग सघनरूपले परिचित गरायो । लोकतान्त्रिक आन्दोलनमा कम्युनिष्ट पार्टीले खेलेको भूमिकाको महत्वलाई समाजमा स्थापित गर्ने र कम्युनिष्ट पार्टीको सामाजिक दायरालाई विस्तार गर्ने अवसर दियो । खासगरी २०४७ सालको संविधानपछि कम्युनिष्ट पार्टीले अरु बुर्जुवा पार्टीहरूसँग प्रतिस्पर्धामा खडा भएर चुनौति दिन राजनीतिक बाटो खोल्‍यो । र, विश्वव्यापीरूपमा कम्युनिष्ट आन्दोलनले व्यहोरिरहेको कठिन अवस्थामा नेपालमा कम्युनिष्ट पार्टीलाई प्रभावकारी हैसियतका साथ उभिने परिस्थितिको निर्माण गर्न ठूलो भूमिका खेल्‍यो ।

३. जनयुद्धले कम्युनिष्ट पार्टीलाई नेपाली समाजका जातीय, लैङ्गिक, क्षेत्रीय विविधता र विभेदसँग बढि परिचित गरायो र भत्करहेको पुरानो सामन्ती सामाजिक-साँस्कृतिक बनोटमा जबर्जस्त धक्का दियो । त्यसले सामाजिक मुद्दाहरुलाई नेपाली राजनीतिको अग्रभागमा ल्याइदियो र सामाजिक-साँस्कृतिक विभेदका विरुद्ध महिला, दलित, जनजाती, मधेशी, अल्पसङ्ख्यहरुलाई सङ्गठित गर्‍यो । गणतन्त्रको मुद्दालाई बौद्धिक विमर्श र राजनीतिक प्रचारको तहबाट आन्दोलनको क्रियात्मक नाराको तहमा ल्यायो ।

४. उपरोक्त अनुभवहरु र उपलब्धीहरुका आधारमा हामीले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापनाका साथै जनवादी क्रान्ति सम्पन्न गर्‍यौं । हाम्रा अनुभव र अध्ययनका आधारमा हामी नेपाली समाज र राजनीतिको अबको दिशा समाजवादी हो भन्ने निष्कर्षमा पुगेका छौं । यो निष्कर्ष नेपालका सबैजसो कम्युनिष्ट तथा मार्क्सवादीहरुको साझा विचार बनेको छ । समाजवाद निर्माणको कार्यक्रम र सङ्गठन निर्माणका ठोस प्रस्तावले आजका राजनीतिक तथा सामाजिक जटिलताहरुलाई चिर्दै अगाडि बढ्नका लागि हामीलाई बाटो देखाउने छ । र, नेपालको कम्युनिष्ट आन्दोलनलाई एकीकरण गर्ने सैद्धान्तिक, कार्यक्रमिक र साङ्गठानिक आधार तयार हुनेछ ।

नेपाली समाज : चरित्र र अन्तरविरोध

बाध्यात्मक श्रम सम्बन्ध उन्मुलन भैसकेको र त्यसका ठाउँमा आफ्नो श्रम बेच्न वा नबेच्न पाउने श्रम सम्बन्ध स्थापित भैसकेको, भूमिमा दैवि सिद्धान्तमा आधारित सामन्ती स्वामित्व उन्मुलन भैसकेको र दशकौं देखि जमिनको स्वतन्त्रपूर्वक किन-बेच भैरहेको, जमिनदार भएकै आधारमा वा कुनै कूल वा वंशको भएकै आधारमा राजनीतिक तथा सामाजिक विशेषाधिकारहरुको प्रयोग गर्ने व्यवस्था उन्मुलन भैसकेको, ज्याला र नाफा नै सबै जनसङ्ख्याको आय श्रोत भएको, जनताले निर्वाचन गरेर राज्य व्यवस्था सञ्चालन हुने व्यवस्था स्थापित भैसकेको, अझ कम्युनिष्ट पार्टीले आफ्ना प्रतिनिधि राज्यसत्तामा पठाउन थालेकै तीस वर्षभन्दा बढी भैसकेको, समग्रतामा पुरानो

सामन्ती अर्थतन्त्र र संगसंगै राजनीतिसमेत उन्मुलन भैसकेको, संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापित भएको र सर्विधानले व्यक्ति र समुदायका अधिकारहरु स्थापित गर्दै राज्यको चरित्र समाजवादउन्मुख भनेर निर्दिष्ट गरिसकेको लगायतका तथ्यहरुले हाम्रो समाज पुँजीवादी हो भन्ने निष्कर्ष निशन्देहरुपमा स्थापित गरेका छन् ।

उत्पादक पुँजी त्यस्तो लगानी हो जसले श्रमलाई उद्यममा ल्याउँछ र मूल्य सिर्जना गर्छ । उत्पादनको यस प्रक्रियामा पुँजीपतिको नाफा (पुँजी) बढ्छ, त्यसले उत्पादनका नयाँ साधन र नयाँ श्रममा लगानी बढाउँछ । बढेको उत्पादनका साधन र श्रमले फेरि अझ ठूलो मात्रामा पुँजी बढाउँछन् । यसरी पुँजी बढ्ने क्रममा उत्पादनका साधन र श्रममा बृद्धि हुँदैजाने पुँजीको चरित्र उत्पादक वा औद्योगिक पुँजी हो । पुँजी विकासको यस प्रक्रियामा पछ्यौटे गुजारामुखी कृषि श्रम पनि उद्यममा आउँन थाल्छ, अर्थात् रोजगारी सिर्जना हुन्छ, र श्रमिकको जीवनका नयाँ आर्थिक, सामाजिक-साँस्कृतिक तथा राजनीतिक क्षेत्रहरु खुल्दै जान्छन् । सङ्क्षेपमा, हिजोको पछ्यौटे गुजारामुखी कृषिमा टिकेको पुरानो समाजको ठाउँमा नयाँ उद्यमशील तथा सिर्जनशील समाजको विकासका लागि ढोकाहरु खुल्दै जान्छन् । इतिहासमा पुँजीवादले खेल्ने प्रगतिशील भूमिका यहि हो ।

त्यसका विपरित पुँजी निर्माणको अर्को प्रक्रिया छ जसमा पुँजी/नाफामा बृद्धि हुँदै जान्छ तर उत्पादनका साधन र श्रममा बृद्धि हुँदैन । अर्थात् त्यस्तो पुँजीले पछ्यौटे गुजारामुखी कृषि श्रमलाई उद्यममा ल्याउँदैन, उत्पादनका साधनमा बृद्धि गर्दैन । यस्तो पुँजीको विकासले एकातिर पछ्यौटे श्रमलाई कृषिमा टिक्न पनि दिँदैन । किनकि बजारको विस्तारले गरिब किसानलाई कृषिमा टिक्नै नसक्ने बनाउँछ भने अर्कोतिर त्यस्तो पुँजीले नयाँ उद्योग नखोल्ने भएकोले कृषिबाट उखेलिएको त्यस श्रमशक्तिलाई उद्यममा पनि आउन दिँदैन । वर्षभरी काम गरेर मुश्किलले खानमात्रै पुग्ने वा खानसमेत नपुग्ने जनसङ्ख्या बेरोजगारी, अर्ध बेरोजगारीको चपेटामा पर्दैजान्छ । पुँजीको यो चरित्र अनुत्पादक वा दलाल हो । अर्थतन्त्रमा कृषिको योगदान घट्नु तर उद्योगको योगदान नबढ्नु, निर्यात घट्दै जानु र आयात बढ्दै जानु अर्थात् व्यापार घाटा बढ्नु, रोजगारी नबढ्नु बरु वैदेशिक रोजगारीका लागि युवा श्रमको पलायन भैरहनुजस्ता प्रवृत्तिले हाम्रो अर्थतन्त्रमा अनुत्पादक वा दलाल पुँजीको वर्चस्व रहेको कुरा स्पष्ट पाउँछन् । पुँजीको यस्तो चरित्रले राजनीति, न्याय प्रशासनलगायत सबै क्षेत्रमा प्रभाव जमाउँदै जाँदा समग्र समाजमाथि दलाल पुँजीको नियन्त्रण कायम हुन पुगेको छ ।

अनुत्पादक तथा दलाल पुँजीवाद विश्वव्यापि वित्तिय पुँजीवादकै अङ्ग हो, चरित्र हो । राज्यका ओहोदामा बसेर भ्रष्टाचारबाट आर्जन गर्ने वा राज्य दोहन गरेर आर्जन गर्ने धनलाई नोकरशाही पुँजी भनिन्छ । मिटरव्याजलगायतका तरिकाबाट गरिने आर्जन सूदखोरीकै रुपहरु हुन् । कुतखोरीको चरित्र पनि अनुत्पादक नै हुन्छ । पुँजीको त्यहि अनुत्पादक तथा दलाल चरित्रले नै नेपालमा साम्राज्यवाद, एकाधिकार पुँजीवाद, वित्तिय पुँजीवाद, पराश्रयी पुँजीवादको पनि प्रतिनिधित्व गर्छ । नेपालको समृद्धि र समाजवाद निर्माण गर्ने बाटोमा आजको मुख्य तगारो बनेको हुँदा दलाल पुँजीवादसँग श्रमजीवी र अरु जनवर्गको अन्तरविरोध मुख्य अन्तरविरोध हो । त्यसैले त्यस अन्तरविरोधको समाधान गर्ने तात्कालिक कार्यभारमा आधारित भएर समाजवाद निर्माणको लक्ष्य बोक्न सक्ने पार्टी सङ्गठनको निर्माण आजको सबैभन्दा महत्वपूर्ण कार्यभार हो ।

दलाल पुँजीवादसँग जुध्नु भनेको दलाल पुँजीवादलाई संरक्षण गर्ने राजनीतिक, सामाजिक-साँस्कृतिक तथा बौद्धिक प्रवृत्तिसँग जुध्नु हो । मूलतः दलाल पुँजीवादलाई प्रतिनिधित्व गर्ने राजनीतिक पार्टीका नीतिहरुका विरुद्ध जनतालाई गोलबन्द गर्नु हो । हाम्रोजस्ता समाजमा त्यसको थोरै वा धेरै प्रभाव सबै पार्टीहरुमा हुन्छ । स्वयं कम्युनिष्ट पार्टीमा पनि कुनै न कुनै रुपमा दलाल पुँजीका प्रसस्त प्रभाव हुन्छन् । दलाल पुँजीले राजनीतिमा दलालीलाई सघाउँछ, राजनीतिको दलालीले आर्थिक क्षेत्रको दलालीलाई संरक्षण गर्छ । विश्वव्यापी वित्तिय पुँजीवादलाई वा आजको नवउदारवादी प्रणालीलाई सिद्धान्त र कार्यक्रमका रुपमा स्वीकार गर्ने पार्टीहरु यो या त्यो रुपमा, सानो वा ठूलो शक्तिका साथ दलाल पुँजीवादकै सेवा गरिरहेका हुन्छन् । दलाल पुँजीवादको राजनीतिक तहमा विरोध

गर्नु भनेको ती पार्टीका विरुद्ध आम जनसमुदायलाई गोलबन्द गर्दै राष्ट्रिय पुँजीको विकास र समाजवादको तयारी गर्दै अगाडि बढ्नु हो ।

वर्तमान कार्यदिशा

जनवादी क्रान्ति सम्पन्न भैसकेको हुँदा अबको हाम्रो लक्ष्य समाजवाद हो । समाजवादको निर्माण उत्पादक/औद्योगिक पुँजीको पर्याप्त विकास भएपछि त्यसका जगमा सम्भव हुन्छ । विगत एक सय वर्षको समाजवाद निर्माणका अनुभवले पनि के बताउँछन् भने पुँजीवादबाट समाजवादमा संक्रमणको लागि लामो समय आवश्यक पर्छ । यस प्रक्रियामा अनेकौं चरण भएर गुञ्जिनु पर्ने अवस्था आउँछ । दलाल पुँजीको वर्चस्व भएको हाम्रो मुलुक राष्ट्रिय पुँजीको निर्माणको चरणबाट गुञ्जिनै पर्छ जसले दलाल पुँजीवादसँग श्रमजीवी वर्गको अन्तरविरोधको समाधान गर्छ । त्यसैले आज जनताले प्राप्त गरका लोकतान्त्रिक-गणतान्त्रिक अधिकारहरूलाई राजनीतिक तहमा मात्र सीमित हुन नदिई ती अधिकारहरूलाई सामाजिक-आर्थिक क्षेत्रमा विकास गर्दै दलाल पुँजीवादलाई साँघुच्याउँदै र त्यसलाई राष्ट्रिय पुँजीमा रुपान्तरण गर्दै, सामाजिक न्यायको दायरालाई अझ बढाउँदै, समाजवादको आधार तयार गर्दै अगाडि बढ्नु नेपाली क्रान्तिको तात्कालिक कार्यदिशा हो । यस विशेषतालाई ध्यान दिएर हाम्रो कार्यक्रम र साङ्गठानिक दिशा निर्धारण गर्नु पर्छ ।

समाजवाद पुँजीवादको ठाउँमा स्थापित हुने नयाँ व्यवस्था हो । नीजी पुँजीमा आधारित समाजको सिङ्गो व्यवस्थालाई विस्थापित गरेर निर्माण गरिने आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक व्यवस्था हो । नयाँ र सिङ्गो व्यवस्थाका रूपमा त्यो समस्त मानवजातीको व्यवस्था हो । नेपालको समाजवाद पनि त्यहि विश्व व्यवस्थाको एउटा अङ्गका रूपमा निर्माण हुँदै जानेछ । भिन्न भिन्न मुलुकको वस्तुगत अवस्थाअनुसार समाजवादको निर्माण भिन्नभिन्न रूपमा र विभिन्न चरण हुँदै निर्माण हुनेछ । समाजवाद निर्माणको आजको चरणमा हामीले दलाल पुँजीवादलाई अन्त्य गर्नु पर्नेछ । अर्थात् यस चरणमा हाम्रो मुख्य कार्यभार अर्थात् कार्यक्रमले दलाल पुँजीवादसँग नेपाली श्रमजीवी तथा अन्य जनवर्गको अन्तरविरोधलाई समाधान गर्नेछ । त्यस तात्कालिक कार्यक्रमका मुख्य विशेषता निम्नानुसार हुनेछन् :

- नेपाली समाजको चरित्र पुँजीवादी भएको र त्यसको मुख्य चरित्र पराश्रयी तथा दलाल भएकोले आजका हाम्रा अर्थराजनीतिक, भूराजनीतिक र राजनीतिक अन्तरविरोधहरू समाधान गर्न सकेको छैन । त्यसैले आजको क्रान्तिकारी कार्यक्रमले दलाल पुँजीवादी अर्थतन्त्र ठाउँमा राष्ट्रिय पुँजीको वर्चस्व भएको अर्थतन्त्र निर्माण गर्नु हो ।
- राष्ट्रिय पुँजीको विकास भनेको हाम्रो श्रमशक्तिलाई उद्यममा ल्याउनु हो । भूमिहीन वा भएकै भूमिले पनि जीवन धान्न नसकेको, लामो समय श्रम गरेर पनि जीवनका सामान्य आवश्यकताहरू पूरा गर्न नसकेको, कृषि क्षेत्रमा ज्यादादारी काम गर्ने, असङ्गठित क्षेत्रका श्रमिक, घरधन्डामा टाक्सीएका महिलाहरू सबैलाई उद्यममा ल्याउनु र उनीहरूलाई न्यूनतम ज्यालाको संरचनामा ल्याउनु हो । यो जनङ्ख्या श्रमिक त हुँदै हो तर सङ्गठित क्षेत्रका श्रमिकभन्दा यिनको जीवनको अवस्था असाध्यै दयनीय छ । त्यसैले यो सीमान्त श्रमिक वर्गलाई सीमान्तीकृत अवस्थाबाट मुक्त गर्नु अर्थात् यो जनङ्ख्यालाई जीविका, शिक्षा, स्वास्थ्यमा पहुँचको ग्यारेन्टी गर्नु क्रान्तिकारी रुपान्तरणको सबैभन्दा महत्वपूर्ण खुट्टिकिलो हो ।
- आफ्नो जनसङ्ख्यालाई रोजगारी दिनु भनेको कुनै पनि मुलुकको विकास वा समृद्धिको इतिहासमा असाध्यै ठूलो उपलब्धी हो । दलाल पुँजीको वर्चस्व समाप्त भएर राष्ट्रिय पुँजीको विकास हुँदा अहिलेको सीमान्त श्रमजीवी वर्ग श्रमजीवी वर्गका रूपमा सङ्गठित हुनेछ । अहिलेको गरिबी आधारभूत रूपमा

उन्मूलन भइसकेको हुनेछ । गुणस्तरीय शिक्षा र स्वास्थ्यमा सबै नागरिकको पहुँच सुनिश्चित हुनेछ, दलित, महिला र पछि परेका वा पिछडिएको क्षेत्रका जनतामाथि भएको परम्परागत विभेदको आधारसमेत उन्मूलन भइसकेको हुनेछ र राष्ट्रिय एकताको अझ सुदृढ आधार तयार हुनेछ । सीमान्त श्रमिकहरु सम्मानजनक जीवन बाँच्न सक्ने अवस्थामा आउँदा अहिलेको मध्यम वर्गको एउटा हिस्सा पुँजीपति वर्गमा रूपान्तरित भइसकेको हुनेछ ।

- पुँजीको विकासले नै समाजवादको ग्यारण्टी गर्दैन तर उत्पादक पुँजीको विकास विना समाजवाद नआउने कुराको भने ग्यारण्टी छ । त्यसैले हाम्रो क्रान्तिमा राष्ट्रिय पुँजी निर्माणको बाटो र समाजवादी ध्येयमा अन्तरविरोध छैन । तर सोभियत समाजवादी मोडेलको असफलता, चिनियाँ समाजवादी निर्माण र विभिन्न मुलुकका समाजवादी आन्दोलन, नेपाली जनआन्दोलन तथा क्रान्तिहरुको इतिहास, नेपाली समाजको विकासको स्तर, यसका विविधता र भूअर्थराजनीतिक जटीलता आदिले गर्दा नेपालमा समाजवादको स्थापना गर्ने काम दीर्घकालीन कार्यभार हो भन्ने तथ्यमा ध्यान दिनु पर्छ । यसर्थ आजको क्रान्तिकारी पार्टीले एकातिर समाजवादी ध्येयलाई अगाडि राखेर पराश्रयी तथा दलाल पुँजीवादको स्थानमा राष्ट्रिय पुँजीको निर्माण गर्दै समृद्ध र न्यायपूर्ण समाजको तात्कालिक कार्यक्रम भएको पार्टी हो ।
- पुँजी निर्माण गर्ने अर्थतन्त्रले पुँजीपति नै जन्माउँछ । तर ग्रामीण तथा शहरी सीमान्त श्रमजीवीको अनिश्चित जीवन बाँचिरहेको र दिनदिनै पलायन भईरहेको श्रमलाई रोजगारी दिने, न्यूनतम तलब र श्रमको अवस्थाको ग्यारण्टी गर्ने र उनीहरुलाई संगठित श्रमजीवी वर्गको रूपमा अगाडि ल्याउने माध्यमका रूपमा अवलम्बन गरिने कार्यक्रम आजको अवस्थामा क्रान्तिकारी कार्यक्रम नै हो । कुनै कारखानामा काम गरिरहेको श्रमजीवी र उसको श्रमबाट नाफा कमाएको पुँजीपतिको सम्बन्धलाई मात्रै हेर्दा त्यो सम्बन्ध प्रतिक्रियावादी देखिन्छ तर त्यस्तो पुँजीले अरु हजारौं बेरोजगारहरुलाई रोजगारी दिएर ग्रामीण कृषिको एकलकाँटे, अनिश्चित र जडतापूर्ण जीवनको अँध्यारोबाट निकाल्न योगदान गर्छ र राज्यलाई कर तिरेर सामाजिक लगानीका लागि सम्भव बनाउँछ भने वर्तमान अवस्थामा त्यस्तो पुँजीको चरित्र राष्ट्रिय हुन्छ, प्रगतिशील हुन्छ ।
- नेपाली समाजको विकासको अवस्थाले गर्दा छरिएको र सानो मात्राको पुँजी हाम्रो यथार्थ हो । साथसाथै, सहकारीतामाफर्त पुँजी व्यवस्थापन गर्नका लागि अवसर पनि हो । सहकारी एक हिसाबले श्रमजीवी र अर्को हिसाबले मालिकको संस्था हो । अर्थात् स्वामित्वले सहकारीका सदस्य मालिक हुन् भन्ने बताउँछ भने त्यसमा काम पनि गर्ने हुनाले उनीहरु श्रमिक पनि हुन् भन्ने बताउँछ । समान लगानी र हैसियतले सहकारी समानतामा आधारित हुन्छ । त्यसले समाजवादी भविष्यलाई अहिलेदेखि नै पच्छ्याउँछ । यसलाई उत्पादन र वितरणमासमेत विस्तार गर्दै लैजानु पर्छ । उत्पादनका क्षेत्रमा सहकारीलाई विस्तार गर्दै प्रोत्साहित गर्दै सहकारी अर्थतन्त्रको विकास गर्नु पर्छ ।
- यस कार्यक्रम अन्तरगत उत्पादनशील पुँजी लगानीमा राजकीय/सार्वजनिक, सहकारी र नीजी क्षेत्रको प्रतिस्पर्धालाई प्रोत्साहित गरिनेछ । संघीय सरकार मुलुकका ठूला पूर्वाधारका योजना र सार्वजनिक शिक्षा र स्वास्थ्यका लागि जिम्मेवार हुनेछ । राष्ट्रिय वा अन्तरप्रादेशिक सडक, ठूला जलविद्युत, पर्यटनका राष्ट्रिय पूर्वाधार, सिचाई तथा कृषि विकास लगायतका योजना यस अन्तर्गत पर्दछन् । त्यस्तै प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा पनि सार्वजनिक लगानीका क्षेत्रहरु- शिक्षा, स्वास्थ्य, स्थानीय पूर्वाधार, आवास, साना जलविद्युत, पर्यटन, वन, सिँचाई आदि क्षेत्रको योजना कार्यान्वयन गर्न जिम्मेवार हुनेछन् ।

- चीन र भारत आर्थिक विकासको बाटोमा अगाडि बढी सकेको हुनाले र हाम्रो आफ्नै आन्तरिक बजार तुलनात्मकरूपले सानो भएकोले द्रुत आर्थिक विकासका लागि हामीले तुलनात्मक लाभका वस्तु र सेवाको हाम्रो उत्पादनलाई अन्तरराष्ट्रिय बजार सुनिश्चित गर्ने पर्छ। हाम्रो उत्पादक शक्तिको विकासका लागि सहयोगी हुने विदेशी लगानीका लागि पनि आवश्यक वातावरण बनाइने छ।
- सबै नागरिकले कर तिर्ने विस्तारित र प्रगतिशील कर प्रणाली लागू गरिने छ। 'जसले कमाउँछ उसले कर तिर्छ' भन्ने नीति अन्तरगत सबै नागरिकलाई करको दायरामा ल्याउँदा राज्यका सुविधाहरूमा प्रत्यक्ष दावि गर्ने नागरिकको अधिकार अझ विस्तार हुन्छ। यसले सार्वजनिक आयको अनुपातलाई बढाउँछ, राष्ट्रको आर्थिक जीवन केहि ठूला पुँजीपतिहरूको मात्रै होइन बरु सबै नागरिकको सरोकारको विषय हो भन्ने मान्यता स्थापित हुन्छ।
- यो काम गरिसक्दा पुँजी निर्माणको विस्तारित प्रक्रिया अगाडि बढ्नेछ, किनकि अहिलेको बेरोजगारी र गुजारा खेतीले अवरुद्ध पारेको श्रमशक्ति उत्पादनमा लाग्नेछ। राज्यका नीतिहरूमा क्रान्तिकारी परिवर्तन गरेर/राज्यको मुख्य योजना र राष्ट्रिय अभियानको ध्येयका रूपमा स्थापित गरेर यो लक्ष्य हासिल गरिने छ। सीमान्त श्रमजीवी वर्गलाई वर्तमान अवस्थाबाट मुक्त गर्ने कार्यक्रम लागु हुँदा भूमिको उपयोग र स्वामित्वमा परिवर्तन गर्नु पर्ने हुनेछ। सहकारी अर्थतन्त्रको बलियो आधार र कामको अधिकार सुरक्षित हुँदा भूमिको सार्वजनिक स्वामित्वको पनि आधार तयार हुँदै जानेछ। सार्वजनिक सम्पत्तिको व्यापक वृद्धि, प्रभावकारी सहकारी अर्थतन्त्रको स्थापना, आधारभूत शिक्षा र स्वास्थ्यमा राज्यको ग्यारेन्टीजस्ता महत्वपूर्ण समाजवादी आधारहरू तयार हुनेछन्। नेपालको पराश्रयी विकासले उत्पन्न गरेका समस्याहरू समाधान हुनेछन्। भारत र अन्य मुलुकसँगको सम्बन्ध समानतामा आधारित हुनेछ।
- जनताको शक्तिलाई राजनीतिक तथा सामाजिक मुद्दाहरूका आधारमा व्यापक रूपमा सङ्गठित गर्नु, त्यसैका आधारमा जनप्रतिनिधिहरू निर्वाचित गर्नु, विद्यमान राज्यलाई त्यो लक्ष्यअनुकूल नीतिहरू बनाउन दबाव सिर्जना गर्दै जानु र जनप्रतिनिधि संस्थाहरूमा समाजवादी वर्चस्वको दायरा बढाउँदै सरकारलाई राष्ट्रिय पुँजीको विकासको पक्षमा ल्याउनु आजको मुख्य राजनीतिक र साङ्गठनिक अभिभारा हो। त्यसले जनताको राजनीतिक र साङ्गठनिक शक्तिलाई अझ बलियो बनाउँछ। त्यो बलियो जगमा बढीभन्दा बढी जनतालाई सङ्गठित गर्दै जनप्रतिनिधि सभा र सरकारमार्फत- सामाजिक रुपान्तरणको कार्यक्रम पूरा गर्न अगाडि बढ्नु आजको हाम्रो बाटो हो।
- हाम्रो कार्यक्रम नीजी पुँजीको स्वच्छन्द विकासमा आधारित कार्यक्रम होइन बरु सार्वजनिक, सहकारी र नीजी पुँजीको सन्तुलित र योजनाबद्ध विकास गर्ने हुँदा नीजी पुँजी पनि राष्ट्रिय चरित्रको हुन्छ। क्रान्तिकारी पार्टी र समाजमा उसको वर्चस्वले श्रम र पुँजीको अन्तरविरोधमा मध्यस्थता गर्छ र त्यो अन्तरविरोध शत्रुतापूर्ण बन्न दिँदैन। यसरी समाजवादको बलियो आधार तयार हुनेछ।
- यो कार्यक्रम उदारवादी/नवउदारवादी तथा दलाल पुँजीवादी राजनीतिक शक्तिले पूरा गर्न सक्दैन। यो कार्यक्रम लागू गर्ने राजनीतिक तथा साङ्गठनिक शक्ति कम्युनिष्ट पार्टी मात्रै हुन सक्छ। त्यस्तो राजनीतिक तथा साङ्गठनिक शक्तिले समाजवादको अर्को चरणतर्फ समाजवादलाई डोर्न्याउन सक्छ।
- यस क्रममा लोकतान्त्रिक अधिकारहरूलाई विस्तार गर्दै, आवश्यकताअनुसार संविधान तथा कानूनहरूमा संशोधन गर्दै र समाजवादी राजनीतिक तथा संवैधानिक संरचनाहरू निर्माण गर्दै, सबै जात-जाति र

क्षेत्रका नागरिकहरुलाई राज्यको मूल प्रवाहमा ल्याउँदै अगाडि बढिने छ । यो काम तात्कालिकरूपमा सामाजिक न्यायका लागि आवश्यक मात्रै होइन समाजवादको आधार तयार गर्नका लागि अनिवार्य शर्त हो । त्यसपछि हाम्रो कार्यक्रम बहुसङ्ख्यक श्रमजीवी वर्गको भौतिक तथा सांस्कृतिक सम्पन्नताका लागि आवश्यक राष्ट्रिय योजनाहरू पूरा गर्ने समाजवाद निर्माणको अर्को चरणमा प्रवेश गर्नेछ ।

आजको पार्टी निर्माण : मुख्य चुनौति

हरेक राजनीतिक पार्टी खास वर्ग(हरु)को प्रतिनिधिका रूपमा खडा हुन्छन् । समाजको चरित्र, वर्गहरुको संरचना र स्वरूप, राजनीतिक व्यवस्था र परिस्थिति आदिले राजीतिक पार्टीको बनोट र क्रियाकलाप निर्धारित हुन्छन् । अर्थात्, समय र परिस्थितिअनुसार नै पार्टी निर्माण हुन्छ । पार्टी स्थापनादेखि २०६२/६३ को जनक्रान्तिसम्म समाजको एउटा अवस्था थियो । जनवादी क्रान्तिको त्यसै कालमा पनि राजनीतिक परिस्थिति बदलिँदा पार्टी सङ्गठनको स्वरूपमा परिवर्तन भएको थियो, पार्टी कहिले भूमिगत र कहिले खुला भएर काम गर्थ्यो । सङ्घर्षका रूपहरु बदलिए । नारा, माग र कार्यशैली बदलिए । तर ती सबै अवस्थामा पार्टीको कार्यभार जनवादी क्रान्ति पूरा गर्नु थियो ।

अहिले हामी बिल्कुलै नयाँ परिस्थितिमा छौं । हाम्रो सामाजिक बनोट बदलिएको छ, वर्ग संरचनामा परिवर्तन भएको छ, सामाजिक सम्बन्धहरु बदलिएका छन्, राजनीतिक व्यवस्था बदलिएको छ, क्रान्तिका चुनौति र कार्यभार बदलिएका छन् । त्यसैअनुसार हामीले आफुलाई तयार गर्नु पर्नेछ । आजका चुनौतिहरु कस्ता छन् भन्ने कुराले हाम्रो आजको सङ्गठन कस्तो हुन्छ भन्ने कुरा निर्धारण हुन्छ । हरेक समयमा क्रान्तिले सामना गर्नु पर्ने चुनौति असङ्ख्य हुन्छन् । त्यसमध्ये केहि चुनौतिहरु मुख्य हुन्छन् जसले अरु सबै चुनौतिलाई निर्धारण गर्छन् । आर्थिक जीवन र राजनीतिक जीवनका चुनौतिको विश्लेषणबाट हामीलाई क्रान्तिका मुख्य चुनौति देख्न सक्छौं । दलाल पुँजीवादले आजको हाम्रो आर्थिक जीवनका सामान्य अवस्थाहरु निर्धारण गरेको छ भने संसदीय लोकतन्त्रले हाम्रो राजनीतिक जीवनका सामान्य अवस्थाहरुको निर्धारण गरेको छ । दलाल पुँजीवाद र संसदीय लोकतन्त्रले समाजवादी क्रान्तिमा के भूमिका खेल्छन् भन्ने कुरा हाम्रा लागि महत्वपूर्ण छन् ।

रुढिग्रस्त संसदवाद

पुँजीपति वर्गको उदय भएपछि त्यसले राज्यमा आफ्नो प्रतिनिधित्व खोज्ने क्रममा आधुनिक लोकतान्त्रिक व्यवस्थाको जन्म भयो । अठारौँ र उन्नाइसौँ शताब्दीका युरोपेली क्रान्तिहरु त्यसै क्रममा सम्पन्न भए । आधुनिक इतिहासको विकासमा ती क्रान्तिहरुले असाधारण योगदान गरे । हजारौँ वर्षसम्म शासन गरेको सामन्ती जमिन्दार वर्गको आधिपत्य उन्मुलन भयो । ईश्वरको अलौकिकताको ठाउँ प्रकृतिका वस्तुगत नियमले लिँदै गयो । वंश, वर्ण, जातका विशेषाधिकारका ठाउँमा व्यक्तिका अधिकारहरु स्थापित हुँदै गए । धर्म र अन्धविश्वासका ठाउँमा विज्ञान र तर्कले काम गर्न थाल्यो । मानव इतिहासको केन्द्रमा मानिस स्थापित हुँदै गयो । पुँजीवादी क्रान्तिले गरेको यो असाधारण योगदान थियो । उन्नाइसौँ शताब्दीमा श्रमजीवी वर्ग पनि सङ्गठित भयो र राज्यमा आफ्नो अधिकारको दावी गर्न थाल्यो । राजनीतिमा श्रमजीवी वर्गको उपस्थितिले पुँजीवादी लोकतन्त्रका अनेकौँ सीमाहरु भत्काउँदै गयो । त्यस क्रममा विभिन्न रूपका लोकतान्त्रिक व्यवस्थाहरु विकसित भए ।

जात, धर्म, वर्ग, क्षेत्र, लिङ्गका विभेद नहुने नागरिक शासन, राज्य निर्माण तथा सञ्चालनमा समान हैसियतका साथ सबै नागरिक सहभागी हुन पाउने अर्थात् समानरूपमा चुन्न वा चुनिन पाउने निर्वाचन व्यवस्था, नागरिकले आफ्नो क्षेत्रका प्रतिनिधि आफैले निर्वाचित गर्न पाउने व्यवस्था, आवधिक निर्वाचनका कारणले प्रतिनिधिहरुको

परिक्षण-पुनर्परिक्षणको व्यवस्था, उत्तरदायी सरकार, राज्यका निर्णय प्रक्रियामा निश्चित विधिहरूको व्यवस्था आदिले संसदीय व्यवस्था क्रान्तिकारी शासन प्रणाली हो । आधुनिक पुँजीवादको जन्म युरोपमा भएको हुँदा आधुनिक लोकतन्त्रको विकास पनि युरोपमै भयो । आज हामीले अवलम्बन गरेको संसदीय लोकतन्त्र बेलायती संसदीय लोकतान्त्रिक परम्पराको एउटा रूप हो । नेपालको जनवादी क्रान्ति सम्पन्न गर्ने क्रममा हामीले राजाको निर्दलीय व्यवस्थाको ठाउँमा संसदीय र राजतन्त्रको ठाउँमा गणतन्त्र स्थापना गरेका हौं । पुँजीवादी उदारवादीहरूले यही व्यवस्थालाई पुँजीपति वर्गको सेवामा उपयोग गर्न चाहान्छन् भने हामीले यसलाई समाजवादी निर्माणको पक्षमा अभ्यास गर्न चाहान्छौं ।

अर्कातिर संसदीय वा आधुनिक औपचारिक लोकतन्त्रका केहि यस्ता सीमा छन् जसले राजनीति र समाजको विकासलाई सुनिश्चित हुन दिँदैनन् । 'जसले बढी भोट ल्याउँछ उ निर्वाचित हुन्छ, जो निर्वाचित हुन्छ उ नै योग्य हुन्छ' भन्ने यस व्यवस्थाको सैद्धान्तिक आधार हो । अर्थात्, जसले जित्छ त्यो नै योग्य हुन्छ । जनमत आकर्षित गर्ने प्रतिस्पर्धामा 'भोट' नै सबैथोक हुन जान्छ । 'पपुलिज्म', अत्यधिक प्रचार, अत्यधिक खर्च, व्यक्ति र समूहहरूलाई आश्वासनको वितरण संसदीय राजनीतिको अनिवार्य अङ्ग बन्न जान्छ । अन्त्यतः संसदीय लोकतन्त्रमा पुँजीको प्रभाव निर्णायक बन्न जान्छ र राजनीति पुँजीपति वर्गको नियन्त्रणमा पुग्छ । संसदमा धेरै सिट ल्याउनु पर्ने दबावमा कम्युनिष्ट वा समाजवादी पार्टीले पनि 'जित्ने' उम्मेदवार खोज्नु पर्ने हुन्छ, किनकि अरु बुर्जुवा पार्टीहरूले त्यस्तै उम्मेदवारहरू उठाइरहेका हुन्छन् । पार्टी र राजनीतिक काममा हुर्केकाहरू वा जिताउनु पर्नेहरू पछि पर्दै जान्छन् र 'खोजिएका' 'जित्ने' उम्मेदवारहरूको मूल्य बढ्दै जान्छ । जनताबाट निर्वाचित भएको हुँदा उनीहरूको हैसियत 'पार्टीभन्दा माथि' हुन्छ । एक पटक जनताबाट निर्वाचित भएपछि उसमाथि जनताको नियन्त्रण गुम्छ र सांसद जनताबाट स्वतन्त्र हुन्छ । उसले जे गर्छ त्यो सबै मतदाताको नामबाट गर्छ तर उसले मतदाताको प्रतिनिधित्व गरेको वा नगरेको परिक्षण गर्ने कुनै संयन्त्र वा प्रक्रिया हुँदैन । यसरी लोकतन्त्र औपचारिक बन्न जान्छ । यसरी संसदीय लोकतन्त्रले समाजवादी वा बुर्जुवा पार्टीहरूको अनुहार उस्तै बनाइदिन्छ, क्रान्ति र समाजवादलाई बुर्जुवा राजनीतिको अङ्ग बनाइ दिन्छ । सांसद बन्ने र बनाउने खेलमा अर्थात् संसददेखि संसदसम्म राजनीति सीमित हुन्छ । संसदीय लोकतन्त्रमा सहभागीताले मात्रै समाजवादको ग्यारण्टी गर्दैन । संसदीय परम्पराभित्रै सीमित हुनु रुढिग्रस्त संसदवाद हो । रुढिग्रस्त संसदवादबाट पार्टी जोगिन्छ भन्ने सुनिश्चित गर्नु आजको समाजवादी पार्टी निर्माणको चुनौति हो ।

दलाल पुँजीवाद

दलाल पुँजीको वर्चस्वले हाम्रो जस्ता मुलुकमा उद्यम र रोजगारीको विस्तार हुँदैन, त्यसले गरिबी, अशिक्षा, अभाव, अलगाव बढाउँछ । समाजमा व्याप्त गरिबी, अशिक्षा, अभाव तथा अलगावले राजनीतिमा दलाल पुँजीको वर्चस्वलाई नै सघाउँछ । दलाल पुँजीवादले लोकतान्त्रिक प्रक्रियाको आरम्भदेखि नै राजनीतिलाई संक्रमित गर्छ । पार्टीको उम्मेदवार चयन, निर्वाचनका खर्च, प्रचार-प्रसार, मन्त्रीहरूको चयन, संसदीय समितिहरूको गठन, अदालत, अख्तियार र अरू संवैधानिक निकाय र राजदूतहरूको नियुक्ति, अरू 'मालदार' राजनीतिक नियुक्तिहरू, पुलिस-प्रशासकहरूको सरुवा-बदुवा, ठेक्कापट्टा तथा सार्वजनिक खरिदहरू, सार्वजनिक जमिन, जङ्गलको उपयोग, दाताहरूका नाजायज सर्तहरूको स्वीकृति, कानून तथा नियमावलीको निर्माणजस्ता राज्यका सबै क्षेत्रमा प्रभाव जमाउँदै जान्छ । यो क्रम तल्लो तहका उपभोक्ता समितिसम्म पुग्छ र भ्रष्टहरूको सञ्जाल संस्थागत हुँदै जान्छ । यसरी यी सबै प्रक्रियामा संलग्न हुने राजनीतिक व्यक्तिहरू, कर्मचारी, न्यायाधीश, सुरक्षा निकाय र 'नागरिक समाज' समेत भ्रष्ट हुँदै जान्छन् । दलाल पुँजीवादले लोकतान्त्रिक वा क्रान्तिकारी पार्टी वा राज्यका निकायहरूमा आफ्नो प्रभाव स्थापित गर्छ र ती पार्टी वा राज्यका संयन्त्रहरूलाई आफु अनुकूल बनाउँदै जान्छ, क्रान्तिकारी पार्टीलाई दक्षिणपन्थी, भ्रष्ट, अराजनीतिक बनाइदिन्छ । पार्टीहरूलाई गुटहरूमा विभाजित गरिदिन्छ र ती गुटहरूमा भगडा मच्चाउने वा मिलाउने व्यवस्था पनि आफैले गर्छ । यसरी दलाल पुँजीवादले राजनीतिक पार्टीहरूलाई र पार्टीमार्फत राज्यलाई बन्धक बनाउँछ गर्छ ।

हाम्रो जस्तो समाजमा चुनाव जित्नु भनेको राज्यको साधन-श्रोतको पहुँचमा पुग्नु हो । निर्वाचन जित्नु र त्यसलाई नीजी सम्पत्ति आर्जनको माध्यम बनाउनु, त्यसरी आर्जित सम्पत्तिले अझ ठूलो पदमा पुग्नु र फेरि अझ धेरै सम्पत्ति जोड्नु हाम्रो जस्तो संसदीय राजनीतिको एउटा मुख्य चरित्र हो । यस्तो अभ्यासले राजनीति चुनावदेखि चुनावसम्मको गोलचक्रमा फस्छ । एउटै पार्टीभित्र पनि अन्त्यहीन प्रतिस्पर्धाको संभावना हुन्छ । हरेक सांसद मन्त्री हुन प्रतिस्पर्धा गरिरहेको हुन्छ । हरेक प्रदेशसभा सदस्य या त अहिले नै प्रदेशको मन्त्री हुनका लागि दौडिदै हुन्छ या भोलीको संघीय सांसद हुन मरिमेटर लागेको हुन्छ । कुनै ठूलो नगर वा गाउँ पालिकाको मेयर भोलीको प्रदेशसभाको सदस्यका लागि वा संघीय संसदको लागि तयारी गरिरहेको हुन्छ र प्रतिस्पर्धामा हुन्छ । नगर वा गाउँ पालिकाका प्रमुखहरु उपप्रमुख र अरु सदस्यसँग प्रतिस्पर्धा वा गुटबन्दी गर्छन् । गाउँ वा नगरका निर्वाचित प्रतिनिधिहरु र गाउँ वा नगरका पार्टी कमिटीका अध्यक्ष वा सदस्यहरुका बीचमा अन्तरविरोधहरु हुन्छन् । वार्ड अध्यक्षहरु प्रमुखसँग प्रतिस्पर्धा गर्छन्, त्यसका लागि गुटबन्दी गर्छन् । पार्टीभित्रैका गुटहरुमा पनि गुट छोड्ने, छोडाउने र सामेल हुने वा सामेल गराउने प्रतिस्पर्धा चलिरहन्छ ।

गुटबन्दीको महामारीमा सबैसँग सबैको प्रतिस्पर्धा हुन्छ, हरेक व्यक्ति हरेकसँग डराइरहेको हुन्छ, र हरेकका विरुद्ध क्रियाशील हुन्छ । वास्तवमा गुटहरुको प्रतिस्पर्धा भनेको षडयन्त्रको प्रतिस्पर्धा हो । षडयन्त्रको यो प्रतिस्पर्धामा एउटा गुटको व्यक्तिले आफ्नै गुटको प्रतिस्पर्धीका विरुद्ध अर्को गुट वा गुटको नेतासँग र यहाँसम्म कि अर्को पार्टीको नेतासँग पनि सजिलै साँठगाँठ गर्छ । यसरी पार्टी यस्तो समूह बन्न जान्छ जसमा हरेक व्यक्ति कुनै न कुनै गुटमा हुन्छ । एउटै गुटभित्रका व्यक्तिहरुका बीचमा प्रतिस्पर्धा, सबै गुटका व्यक्तिहरुको सबैसँग प्रतिस्पर्धा, हरेक गुटको हरेक गुटसँग प्रतिस्पर्धाको अवस्था बन्छ । यसरी राजनीति भनेको षडयन्त्र वा छक्कापञ्जाको खेल बन्न जान्छ । जुन व्यक्ति वा गुट षडयन्त्रमा अगाडि छ उ नै सत्ताधारी हुन्छ । यी सबै गुटबन्दीको मुख्य कारण संघीय, प्रादेशिक वा स्थानीय तहको बजेट वा ती निकायले परिचालन गर्ने वा प्रभावित पार्ने आर्थिक श्रोत बनेको छ ।

कैयौँ जनप्रतिनिधिहरु आर्थिक श्रोतको दोहन र राजनीतिक गुटबन्दी एकैसाथ गर्छन्, उनीहरु असल जनप्रतिनिधि पनि देखिने र आमदानी पनि गर्ने काममा लागेका हुन्छन् । कतिपयले भविष्यमा राजनीति नगर्ने वा टिकट नपाउने प्रस्टै छ त्यसैले जसरी हुन्छ कमाउन लागेका हुन्छन् । केहि जनप्रतिनिधिहरु आर्थिक लेनदेनमा छैनन् तर उनीहरु पनि राजनीति गरिरहेका हुँदैनन् बरु केवल आगामी चुनावको तयारी गरिरहेका हुन्छन् । स्पष्ट छ कि उनीहरुले गरिरहेको चुनावको तयारी न पार्टीका लागि हो न क्रान्ति वा समाजवादका लागि । संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा हुने नियुक्ति, आर्थिक योजनाको छनोट, निर्माण तथा खरिदका ठेक्काहरु र उपभोक्ता समितिसमेतमा गुटहरुले निर्णायक भूमिका खेल्छन् । योजना निर्माणदेखि वील भुक्तानीसम्मका हरेक चरणमा भागशान्ति हिसाब हुन्छ । यसरी कुनै बेलाको क्रान्तिकारी पार्टीसमेत राज्य दोहनमा सहभागी बन्दै जान्छ । त्यसैले पार्टीलाई दलाल पुँजीवादका प्रभावबाट जोगाउनु अर्को ठूलो चुनौति हो ।

बल्लिँदो सामाजिक-राजनीतिक मनोविज्ञान

पुँजीवाद सघन बन्दै जाँदा नेपाली समाजको बनोटमा पनि धेरै महत्वपूर्ण परिवर्तन देखा पर्दैछन् । खासगरी बसाई सराईले नेपाली जनसङ्ख्याको भौगोलिक र सामाजिक बनोटमा परिवर्तन आएको छ । शहरतर्फ जनसङ्ख्याको केन्द्रिकरण हुँदै गएको छ र ग्रामिण बस्तीहरु पातला र खाली हुँदै गएका छन् । पछिल्ला दुई दशकमा यो प्रक्रिया अस्वाभाविकरूपले तिब्र भएको छ । हरेक वर्ष करिब चारलाख युवाहरु श्रमबजारमा आउँछन् तर रोजगारीका अवसर खुलेका छैनन् । त्यसैगरी मुलुकभित्र रोजगारीको अभावले गर्दा युवा जनसङ्ख्याको एउटा ठूलो हिस्सा कामको खोजीमा विदेशिएको छ । विकसित पुँजीवादी मुलुकका श्रमबजारमा माग बढेपछि नयाँ तुलनात्मकरूपले राम्रो जीवनको खोजीमा विदेशिनेहरुको सङ्ख्या पनि बढेको छ । यसरी हिजोका तुलनात्मकरूपले स्थायी सामाजिक सम्बन्धहरुमा असाधारण हलचल आएको छ । वासस्थान, पेशा, परिवारको सङ्ख्या आदिमा आएका फेरबदलले

गर्दा सामाजिक मनोविज्ञान पनि फेरिदै गएका छन् । परम्परागत पारिवारिक र सामाजिक सम्बन्धहरू चुँडिदै गएका छन् । हिजोको सामुहिकता हराउँदै गएको छ । सम्भावनाको खोजीमा भौँतारिने मानिसको जीवन जसरी अस्थीर छ, त्यसैगरी सामाजिक सम्बन्धहरू अस्थीर भएका छन् ।

२०७२ सालको महाभूकम्प, संविधानको घोषणा, भारतले नेपाल विरुद्ध लगाएको नाकाबन्दीको सामना, २०४७ सालको निर्वाचनमा कम्युनिष्ट पार्टीले पाएको जनमत जस्ता राष्ट्रिय घटनाश्रृङ्खलाले नेपाली जनतामा एकता र आशाको ऐतिहासिक परिस्थिति बनेको थियो । २०७७ सालमा संसदको विघटन, अदालतको आदेशबाट कम्युनिष्ट पार्टीको विभाजन र पुनः संसद विघटनजस्ता घटनाले राजनीति र समाजमा निराशा बढ्दै गयो । गत निर्वाचनपछि राजनीतिक स्थीरताको सम्भावना अझ जटील बन्दै गएको छ । त्यसले आर्थिक-सामाजिक सङ्कट, प्रशासनिक अस्तव्यस्तता, भ्रष्टाचार, अनियमितता बढाउँदै गएको छ ।

सूचना प्रविधिको विकासले गर्दा ज्ञान निर्माणको नयाँ विश्व मञ्चको निर्माण भएको छ । सूचना सर्वव्यापी हुँदै गएको छ तर त्यसमाथिको नियन्त्रण केन्द्रकृत हुँदै गएको छ । एकातिर व्यक्तिका स्वतन्त्रताको दायरा विस्तार हुँदै गएको छ, अर्कोतिर अवसरको अभावले गर्दा उत्पन्न अस्थीरताले गर्दा व्यक्तिगत/पारिवारिक जीवन एकान्तता, असन्तुष्टी, आक्रोश, आशङ्का, डर, बदला आदिले मडारिँदै गएको छ । राज्यप्रतिको आक्रोशले राजनीति, राजनीतिक पार्टी, वा कुनै पनि प्रकारको व्यवस्थाप्रति असन्तुष्टी बढ्दै छ । अहिलेको सूचना प्रविधिले त्यस चौतर्फी असन्तुष्टिलाई एउटा यस्तो सार्वजनिक विश्वमञ्च दिएको छ, जसले त्यस असन्तुष्टिलाई क्षणभरमै हजारौँ गुणा विस्तार गरिदिन्छ । मानिसका आम निराशालाई दक्षिणपन्थी लोकरञ्जनाका शक्तिहरूले सजिलै सङ्गठित गर्न सक्ने बनाइदिएको छ । इतिहास, विचार, सिद्धान्त, नैतिकता, सामुहिकता, सामाजिकताजस्ता मूल्यहरूका विरुद्ध सामाजिक मनोविज्ञान निर्माण हुँदैछ । सामाजिक स्वरूप र मनोविज्ञानमा आएको यस अस्थीरताले नेपालको विचारधारात्मक राजनीतिको भविष्यमाथि अनेकौँ चुनौति थप्दै गएको छ । यस चुनौतिसँग कम्युनिष्ट पार्टीले सबैभन्दा बढी लड्नु पर्नेछ ।

सङ्गठनात्मक चुनौति

हामीले गरेको विद्रोह नेपालको कम्युनिष्ट आन्दोलनमा एउटा असाधारण घटना हो । किनकि एउटा क्रान्तिकारी पार्टीको निर्माण दीर्घकालीन र धेरै कठिन काम हो । तर हामीले त्यो दायित्व कबोल गरेका छौँ र सम्पूर्ण प्रयत्नका साथ क्रियाशील छौँ, जुन महत्वपूर्ण र युगीन कुरा हो । यस प्रक्रियामा हामीले सामना गर्ने व्यवधान र असफलताहरूको शिक्षाले हामीलाई अझ बढि क्रान्तिकारी बनाउने छन् । पार्टी निर्माणका बाह्य चुनौतिको समीक्षा गरेर मात्रै हाम्रो कार्यभार ठिकसँग निर्योत हुन सक्दैन । सङ्गठन निर्माणमा हामीले आज सामना गरिरहेका आन्तरिक समस्याहरूका बारेमा यथार्थपरक भएर छलफल गर्नु पनि उत्तिकै क्रान्तिकारी काम हो । आजको सङ्गठनका समस्याबारे छलफल गर्दा ती समस्या कुन परिस्थितिले उत्पन्न गर्‍यो भन्नेबारे छलफल गर्नु आवश्यक छ ।

एक, नवौँ महाधिवेशनले जुन विचार तथा सिद्धान्तहरू पारित गर्‍यो त्यसको विपरित कित्ताबाट नेतृत्वको निर्वाचन गरेपछि, एकपछि अर्को समस्या थपिँदै गए र दुर्घटना भयो । नेतृत्वले पार्टीलाई विचारहीन बनाउँदै लग्यो । पार्टीमा वैचारिक-सैद्धान्तिक छलफल हराउँदै गयो । राजनीतिमा व्यक्तिवादी अवसरवाद र सङ्गठनमा गुटबन्दी बढ्दै गयो । राजनीति र सङ्गठनका समस्या नै पार्टीमा मुख्य बन्दै गए । अर्थात् विचार-सिद्धान्तका बहस तथा छलफल परिपक्व भएर त्यसले राजनीतिक र साङ्गठनिकरूप लिन नपाउँदै विद्रोहका रूपमा हाम्रो पार्टी गठन भयो । संसद विघटनपछि तिब्र भएको राजनीतिक अन्तरविरोध विकसित हुँदै जाँदा हामीले नेकपा (एकीकृत समाजवादी) को स्थापना गर्‍यौँ । जसले गर्दा विद्रोहमा सामेल भएको ठूलो पड्किले हाम्रा वैचारिक तथा सैद्धान्तिक दिशाले कस्तो राजनीतिक निर्णय र सङ्गठनको माग गर्छ भन्ने बुझ्न सकेन । पार्टी केन्द्रको स्थापनापछि देशव्यापी राजनीतिक प्रशिक्षण र सङ्गठन निर्माणमा सम्पूर्णरूपले केन्द्रित हुन सकिएन । एकपछि अर्को निर्वाचनको

तयारीबारे ध्यान दिनु पर्ने, हाम्रो पार्टीको वैधानिकतामाथि खडा गरिएको चुनौतिसँग लड्नु पर्ने, कैयन् महत्वपूर्ण संसदीय मामिलाहरूलाई किनारा लगाउनु पर्ने, सरकारमा हाम्रो सहभागिताले उत्पन्न दायित्वहरू पूरा गर्नु पर्नेजस्ता परिस्थितिले पार्टी निर्माणको प्रक्रियामा अनेकन् समस्याहरू आइपरे ।

दुई, जुनसुकै विद्रोहको उथलपुथलका समयमा विभिन्न कारणले ठूलो सङ्ख्यामा मानिसहरू उद्वेलित हुन्छन् । ती मूलतः दुई खालका हुन्छन् । पहिलो, पुरानो सत्ताले क्रान्तिकारी विचार-सिद्धान्त परित्याग गरेको र त्यसलाई भित्रैबाट सुधारन असम्भव देखेपछि क्रान्तिको बाटो खोल्ने उद्देश्यले विद्रोहमा सामेल हुन्छन् । उनीहरू विद्रोहका उतार चढावबाट आतिदैन् । उनीहरूका पनि नीजी चाहाना वा आशा त हुन्छन् तर त्यो उनीहरूका लागि दोश्रो कुरा हो, नयाँ क्रान्तिकारी पार्टी कसरी बनाउन सकिन्छ भन्ने कुरा उनीहरूका लागि मुख्य विषय हुन्छ । नीजी विषयलाई लिएर उनीहरूले सामुहिक उद्देश्यलाई कमजोर बनाउँदैनन् । यस्ता व्यक्तिहरू क्रान्तिकारी विद्रोही हुन् । दोस्रो, कैयन् मानिसहरू हिजोको सत्ताले आफुलाई केहि दिएन भनेर त्यसको बदला लिन आउँछन् भने कतिपय मानिसहरू व्यक्तिगत बहादुरीको प्रदर्शन गर्न र चर्चित हुन विद्रोहमा आउँछन् । त्यस्तै, कतिपयले विद्रोहले जित्यो भने नयाँ सत्तामा आफ्नो हैसियत माथि पुग्छ र त्यसबाट फाईदा लिन सकिन्छ भन्ने देखेका हुन्छन् । यिनीहरू पार्टी र क्रान्तिको बारेमा कम चासो राख्छन् तर आफ्नो पद, प्रतिष्ठा, चर्चा, फाईदाका लागि प्रयास गरिरहन्छन् । यिनीहरूमध्ये एउटा पद्धति निरन्तर प्रशिक्षण र सङ्घर्षले क्रान्तिकारी विद्रोही बन्न सक्छ भने अर्को पद्धति विद्रोही मात्रै रहिरहन्छ, पार्टी निर्माणमा समस्या बनिरहन्छ । यिनीहरूले सामुहिक विधि-विधान अवज्ञा गर्न सक्छन् । विद्रोहमा जसरी आएका थिए त्यसैगरी जान सक्छन् । अवसर नै उनीहरूका लागि सिद्धान्त हो, क्रान्ति हो, पार्टी हो, सबै थोक हो । यी सबै प्रवृत्तिहरूको यथोचित मूल्याङ्कन गरेर पार्टी कमिटी, विभाग र जनसङ्गठन निर्माण गर्नका लागि हामीले आवश्यक समय पाएनौं ।

उपरोक्त परिस्थितिले अहिले पार्टी सङ्गठनमा विद्यमान धेरैजसो समस्याहरू सिर्जना भए । ती मध्ये मुख्य समस्याहरू निम्न छन् :

- एकै समयमा देशैभरी कमिटीहरू बनाउनु पर्ने अवस्थामा कसलाई कुन जिम्मेवारी दिने भन्ने मापदण्ड बनाउँदा विद्रोहको बेला देखिएको तात्कालिक सक्रियतालाई ध्यान दिनु स्वाभाविक थियो । तर विद्रोहको समयको सक्रियता विचार, सिद्धान्त र राजनीतिक तथा साङ्गठनिक योग्यता र अनुभव बिना लामो समय टिकाउन सजिलो हुँदैन । विद्रोहलाई व्यवस्था र विधिमा ढाल्नु पर्ने अवस्थामा ती कमजोरीहरू विभिन्न क्षेत्रमा देखिँदै गएका छन् । त्यसले गर्दा कतिपयमा कमिटीमा नकारात्मक प्रभाव परेका छन् ।
- नेकपा एमालेमा रहेको गुटबन्दीले किनारामा परेका कार्यकर्ताहरूको ठूलो सङ्ख्या हाम्रो पार्टीमा आएको थियो । लामो समयसम्म उपयुक्त जिम्मेवारीमा नहुँदा त्यसमध्ये कैयौं कमरेडहरूको क्षमताको स्तर वर्षौं पुरानो छ तर अहिले उहाँहरू पार्टीको महत्वपूर्ण जिम्मेवारीमा हुनुहुन्छ । जिम्मेवारी र क्षमतामा तालमेल नहुँदा माथिल्लो पद र हैसियतमा रहेका कैयन् कमरेडहरूले साङ्गठनिक जिम्मेवारी पूरा गर्न नसक्ने अवस्था देखिएको छ ।
- तुलनात्मकरूपले कनिष्ठ तर सक्रिय वा जिम्मेवारी पाउँदा धेरै काम गर्न सक्ने नयाँ तथा नौजवान कमरेडहरू र तुलनात्मक रूपले पुराना तर जिम्मेवारीअनुसार सक्रिय हुन नसकेका कमरेडहरूका बीचमा हुने अन्तरविरोधहरूले पनि माथिदेखि तल्ला कमिटीहरूमा समस्या देखिएका छन् ।
- हामीले पार्टीको निर्माण माथिबाट गर्नु पर्ने थियो । धेरैजसो कमिटीहरू सम्पूर्णरूपले नयाँ बनाउनु पर्ने थियो । तर कसलाई कुन पद वा जिम्मेवारी दिने वा को कुन कमिटी वा कुन पदमा रहने भन्ने कुनै वस्तुगत आधार उपलब्ध थिएन । जसले गर्दा व्यक्तिको मूल्याङ्कन मनोगत हुने अवस्था आयो ।
- निर्वाचनमा उम्मेदवारी र राजनीतिक नियुक्तिमा माथिल्लो कमिटीमा रहेकाहरूले प्राथमिकता पाउने परिपाटी सबैजसो पार्टीमा छ, जुन एक हिसाबले स्वाभाविक पनि हो । त्यसको समाधान लोकतान्त्रिक

पद्धतिको अभ्यास र त्यस क्रममा स्थापित मापदण्डबाट हुन्छ। तर हाम्रो पार्टीले त्यस्तो अभ्यास शून्यबाट सुरु गर्नु पर्ने भएको हुँदा माथिल्लो कमिटी वा पदमा पुग्नका लागि हुने प्रतिस्पर्धालाई अभै व्यवस्थित गर्न सकिएको छैन।

- पार्टी स्थापनाको समयको राजनीतिक तथा संवैधानिक आवश्यकताले हामी चुनावसम्मै जानेगरी गठबन्धन सरकारमा सामेल भयौं। उक्त गठबन्धनमा बढि निर्भरता हुँदा पार्टी निर्माणको काम ओभरलमा पर्ने अवस्था आयो। स्थानीय र संघीय निर्वाचनमा हामीले अपेक्षित उपलब्धी हासिल गर्न सकेनौं। जसले गर्दा पार्टीमा उर्जा र आकर्षण कम हुँदै गयो। त्यसलाई चिरेर नयाँ उर्जा सिर्जना गर्न अभै धेरै परिश्रम गर्नु पर्नेछ।
- पार्टीको निर्माण माथिबाट गरिएको हुँदा समस्याको जरो पनि माथि नै थियो। सङ्गठनको माथिल्लो तहमा नै समस्या भएपछि तल्ला कमिटीहरूलाई जनवादी केन्द्रियताअनुसार सञ्चालन गर्न कठिनाइहरू छन्।
- एउटा राम्रो पार्टी अनेकौं कामहरूको एउटा सिङ्गो प्रणाली हो। प्रणाली सुचारु नहुँदासम्म कमिटीमा व्यक्ति हावी हुने अवस्था आउँछ। हाम्रो पार्टी प्रणाली निर्माणकै क्रममा छ। त्यसैले कमिटी र पद्धतिमाथि व्यक्ति र तदर्थवाद हावी हुने अवस्था अभैसम्म कायम छ।
- पार्टीमा रहेका उपरोक्त समस्याहरूको नकारात्मक प्रभाव जनसङ्गठनमा पर्नु स्वाभाविक छ। केहि जनसङ्गठनहरूले सन्तोषजनक काम गरेका छन्, केहि औपचारिकरूपमा चलेका छन् भने अरु समस्याग्रस्त छन्। सबैभन्दा चलायमान युवा र विद्यार्थीलाई जुन महत्वका साथ सञ्चालन गर्नु पर्थ्यो त्यो सकिएको छैन। आजको राजनीति र समाजका जटीलतालाई बुझ्न र चिर्न सक्ने युवा तथा विद्यार्थीहरूको राष्ट्रव्यापी परिचालन बिना पार्टीलाई अगाडि बढाउन असम्भवजस्तै कुरा हो। यसमा हाम्रा गम्भीर कमजोरी रहेका छन्।
- संसद र संविधानको रक्षाका लागि उभिएको हुँदा राजनीतिक चेतना भएको जमात र सञ्चारमाध्यममा हाम्रो पार्टीप्रति पर्याप्त आकर्षण थियो। तर पार्टीमा विद्यमान साङ्गठानिक तथा राजनीतिक कमजोरीहरूले गर्दा त्यो आकर्षण क्रमशः कमजोर हुँदै गएको छ।
- सरकार र संसदमा हाम्रो उपस्थितिलाई मुलुकले एउटा क्रान्तिकारी विद्रोही पार्टीको रूपमा हेरेको थियो। यसबारे पार्टी नेतृत्वमा बेलाबेलामा गम्भीरतापूर्वक छलफल भएका छन्। तर संसद र सरकारमा पार्टीको अपेक्षित भूमिकालाई हामीले अभैसम्म स्थापित गर्न सकेका छैनौं।

आजको क्रान्तिकारी-पार्टी निर्माण

क. उत्पादनसँग जोडिएको, भ्रष्टाचार मुक्त पार्टी

- पार्टीको हरेक सदस्य आफ्नै आर्जित आयमा बाँच्छ, आफ्नो आयमा राज्यले लगाएको कर इमान्दारीका साथ चुक्ता गर्छ र आफुले तिरेको करको सदुपयोग सरकारले गरेको छ कि छैन भन्ने कुरामा सचेत रहन्छ, भन्ने कुराको सुनिश्चित गर्नु पर्छ। आज नै यस्तो गर्न सकिन्न तर थालनी गर्नु पर्छ र त्यो माथिबाटै शुरु गर्नु पर्छ। यसले पार्टीमा दलाल पुँजीवादले नेतृत्व गरेको छैन भन्ने कुराको ग्यारण्टी गर्छ,

राष्ट्रिय पुँजीको विकासलाई सहज बनाउँछ । तर आफुले तिरेको करको सदुपयोग भएको छ कि छैन भन्ने कुरामा निरन्तर ध्यान दिने कुराले सामाजिक न्यायप्रति उसको प्रतिबद्धतालाई अभिव्यक्त गर्छ ।

- सीमान्त श्रमजीवी वर्गलाई विद्यमान उत्पादन सम्बन्धबाट मुक्त गर्नु, मुलुकलाई पराधीनताबाट मुक्त गर्नु, श्रमजीवी वर्गको जीवनस्तर उकास्नु, सामाजिक विभेदबाट जनतालाई मुक्त गर्नु, न्यायपूर्ण तथा प्रगतिशील समाजको निर्माण गर्नु, भ्रष्टाचार अन्त्य गर्नु, दलाल पुँजीवादलाई साँघुन्याउँदै जानु, राष्ट्रिय पुँजीको विकास गर्नु र समाजवादी भविष्यको आधार तयार गर्नु हाम्रो कार्यदिशाको सार हो । यसैले सबैभन्दा पहिले पार्टीको सम्पूर्ण पङ्क्ति यस उद्देश्यमा स्पष्ट हुनु पर्छ । पार्टी सदस्यले पार्टी सदस्यता प्राप्त गर्दा नै यी विषयमा प्रशिक्षण लिएको सुनिश्चित गर्नु पर्छ ।
- विभिन्न स्तरका पार्टी कमिटी र तिनका सदस्यले आआफ्नो कार्यक्षेत्रमा सहकारी र सार्वजनिक पुँजीको विकासमा प्रत्यक्ष रूपले भूमिका खेल्नु पर्छ, उत्पादक नीजी पुँजीलाई उपयुक्त वातावरण दिनु पर्छ, उद्यमशीलतालाई बढाउनु पर्छ । हरेक कमिटीहरूसँग शिक्षा, स्वास्थ्य, गरिबी निवारण, महिला अधिकार, जातीय विभेद, भ्रष्टाचार निवारण, प्रतिव्यक्ति आयमा वृद्धि, वातावरण संरक्षण, शीप विकास तथा रोजगारी प्रवर्द्धन, विद्युतिकरण, सार्वजनिक सुरक्षाजस्ता सार्वजनिक क्षेत्रका योजना हुनु पर्दछ । यस प्रक्रियामा हरेक सदस्य र कमिटीले लोकतान्त्रिक विधि र मूल्यहरूको अभ्यास गरेको हुनु पर्छ । साथै, ती योजना पूरा गर्न सम्बन्धीत कमिटी र सदस्यले खेलेको भूमिकामा आधारमा तिनको योग्यता निर्धारित हुने व्यवस्था गर्नु पर्छ । गुटले सदस्यको मूल्याङ्कन गर्ने विकृतिको ठाउँमा हरेक सदस्यको पारदर्शी मूल्याङ्कन हुन्छ । दलाल पुँजीवादी वा रुढिग्रस्त संसदवादी गुटबन्दी हराउँदै जान्छ र क्रान्तिकारी सहकार्यको विकास हुँदै जान्छ ।
- सरकारका कामको नीतिगत निर्देशन गर्ने जिम्मेवारी त्यसस्तरका पार्टी कमिटीको हुनु पर्छ । अर्थात्, पार्टीले सरकार सञ्चालन गर्ने विधिलाई कडाईका साथ पालना गर्नु पर्छ । हरेक स्तरका सरकारमा गएका व्यक्तिहरूको मूल्याङ्कन पनि राष्ट्रिय पुँजीको विकासमा उसले गरेको योगदान, सामाजिक न्यायका लागि उसले खेलेको भूमिका र उसले अवलम्बन गरेको लोकतान्त्रिक अभ्यासका आधारमा गर्नु पर्छ ।
- जनसङ्गठनहरू पार्टी निर्माणका लागि ब्याड हुन् । बाहिरबाट हेर्दा तिनीहरू स्वतन्त्र सामुदायिक सङ्गठनजस्ता देखिन्छन् । पार्टीबाट हेर्दा तिनीहरू पार्टीका अङ्गका रूपमा देखिन्छन् । आजका जनसङ्गठनको अवस्थाले भोलीको पार्टीको अवस्था निर्धारित हुन्छ । त्यसैले पार्टीका जनसङ्गठनको काम पनि पार्टीको कार्यक्रमअनुसार निश्चित गर्नु पर्छ । सम्बन्धित क्षेत्र वा समुदायका सबैभन्दा अगुवा मानिसहरू हाम्रा जनसङ्गठनमा आएको सुनिश्चित गर्न सकिएन भने हाम्रा जनसङ्गठनहरू पार्टी र समाजका लागि बोभमात्रै हुनेछन् ।
- हाम्रो पार्टीका सदस्यहरू साभ्ना सामाजिक-साँस्कृतिक तथा व्यावशायिक संघ-संस्थाहरूमा पनि काम गर्छन् । पार्टीका सदस्यहरूले ती संस्थाहरूलाई बढीभन्दा बढी लोकतान्त्रिक बनाउन, राष्ट्रिय पुँजीको विकास र सामाजिक न्यायको दायरा फराकिलो पार्न त्यस क्षेत्रले कसरी योगदान गर्नसक्छ भन्ने कुराको ग्यारण्टी गर्नु पर्छ । त्यसका आधारमा उनीहरूको मूल्याङ्कन हुनु पर्छ ।
- समाजवादी निर्माणका लागि शिक्षा र स्वास्थ्यमा राज्यको जिम्मेवारी औधी महत्वका विषय हुन् । त्यसैले कानूनीरूपमा वैधानिक भए पनि पार्टी नेताहरू नीजी शिक्षा र स्वास्थ्यमा लगानी गरेर नाफा लिँदैनन् भन्ने व्यवस्थालाई क्रमशः लागू गर्नु पर्छ । यसलाई क्रमशः तल्ला कमिटीहरूमा पनि लैजानु पर्छ ।
- पार्टीको कुनै पनि सदस्यले पार्टी र राजनीतिलाई नीजी फाइदाको व्यवशाय बनाउँदैन भन्ने कुरा सुनिश्चित नगरिकन आजको कम्युनिष्ट पार्टी बनाउन सकिँदैन । क्रान्तिकारी पार्टी निर्माण गर्ने प्रक्रियामा हरेक सदस्य राष्ट्रिय पुँजीको विकास, सामाजिक न्याय र लोकतान्त्रिक अभ्यासका आधारमा कुनै पनि व्यक्ति वा कमिटीका सफलता-असफलताको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था विधानमै गर्नु र त्यसको कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्नु आजको पार्टी निर्माणका सबैभन्दा अहम् महत्वको काम हो । यसरी हाम्रो पार्टीको नेता वा कार्यकर्ता क्रान्तिकारी पार्टीको सदस्य हो भन्ने पहिचान स्थापित हुन्छ ।

- वैज्ञानिक दृष्टिकोण र तथा वैज्ञानिक शिक्षाको प्रचार हरेक पार्टी कमिटीको कार्यभार बनाइनु पर्छ। हरेक सदस्य समाजका सबै विषयमा वैज्ञानिक दृष्टिकोण अपनाउन तत्पर छ भन्ने कुरा प्रत्याभूत गर्नु पर्छ। एकातिर हाम्रो जस्तो पछ्यौटे मुलुकमा रुढी तथा अन्धविश्वासबाट जनतालाई मुक्त गर्न विज्ञानको प्रचारप्रसार आवश्यक छ भने अर्कोतर्फ अहिलेको सूचना प्रविधिलाई प्रयोग गरेर प्रतिक्रियावादी तत्वहरुले फैलाउने अन्धविश्वास, विभाजनकारी वा छद्म विज्ञानमा आधारित दुस्प्रचारको खण्डन गर्न पनि वैज्ञानिक शिक्षाको प्रचार गर्नु आवश्यक छ।

ख. प्रगतिशील संसदवाद

संसद, प्रदेश सभा वा स्थानीय तहमा सहभागी हुने नीति संसदीय बाटो हो। संसद बाहिर गरिने पार्टी गतिविधिको उद्देश्य पनि आवश्यक संवैधानिक तथा कानुनी सुधारका लागि संसदलाई प्रभावित पार्नु हो। त्यस अर्थमा हाम्रो बाटो संसदवादी नै हो। तर रुढिग्रस्त संसदवाद यथास्थितिको बाटो हो। हामी ती संस्थामा पार्टीको उपस्थितिलाई समाजको प्रगतिशील रुपान्तरणको उपकरण बनाउन चाहान्छौं। त्यस अर्थमा हामी प्रगतिशील संसदवादी हौं। यसलाई क्रान्तिकारी संसदवाद पनि भन्न सकिन्छ।

- प्रगतिशील संसदवादले गर्नु पर्ने पहिलो कुरा जुन व्यक्ति निर्वाचित हुन्छ त्यो नै योग्य हुन्छ भन्ने रुढिग्रस्त संसदवादको ठाउँमा जो योग्य छ उ निर्वाचित हुन्छ भन्ने सुनिश्चित गर्नु पर्छ। जनप्रतिनिधि संस्थाबाट पार्टीको कार्यक्रम लागू गर्ने योग्यताका आधारमा पार्टीका उम्मेदवारको चयन हुन्छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नु पर्छ।
- हरेक प्रतिनिधि पार्टीप्रति र पार्टीमार्फत् जनताप्रति उत्तरदायी रहन्छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नु पर्छ। जनप्रतिनिधिको आवधिक सार्वजनिक मूल्याङ्कन हुने व्यवस्थाद्वारा निर्वाचित भएपछि मतदाताको नियन्त्रणमा रहनु नपर्ने रुढिग्रस्त संसदवादको ठाउँमा प्रगतिशील संसदवादले आफ्नो जनप्रतिनिधिलाई जनताको निगरानी/नियन्त्रणमा रहन्छ भन्ने सुनिश्चित गर्छ। त्यसका लागि विधान र नियमावलीमा आवश्यक व्यवस्था गरिने छ।

हाम्रो कार्यपद्धति र समाज-रुपान्तरणको प्रक्रिया

- दलाल पुँजीवाद, संसदीय राजनीतिका दुर्गुण र बदलिँदो समाजको स्वरूपले क्रान्तिकारी पार्टी निर्माण जुन अवरोध उत्पन्न गर्छन् तिनको सामना गर्न हामीसँग सामाजिक रुपान्तरण कसरी हुन्छ, त्यसलाई कसरी देख्न वा परिक्षण गर्न सकिन्छ र त्यसका लागि कम्युनिष्ट पार्टीले कस्तो कार्यपद्धति अपनाउँछ भन्ने विषयको स्पष्ट रुपरेखा हुनुपर्छ। क्रान्तिकारी रुपान्तरणको कार्यपद्धतिको व्याख्या गर्दै क. पुष्पलालले तीन 'स' को नीति उल्लेख गर्नु भएको थियो : सङ्घर्ष, सङ्गठन र सङ्घर्ष। यसको व्याख्या यसरी गरिएको थियो 'पार्टीको नेतृत्व अथवा पहलकदमीमा जनताका मौलिक समस्यालाई लिएर सङ्घर्ष गर्नु, त्यस्तो सङ्घर्षको दौरानमा कमजोर तथा ढुलमुल चरित्र देखाउने र सङ्घर्षको दौरानमा देखिएका क्रान्तिकारी नयाँ साथीहरूको सही सही मूल्याङ्कन गरी कमजोर पक्षलाई हटाई क्रान्तिकारी पक्षलाई पार्टी सङ्गठनमा भित्राउने र आन्दोलनको सैद्धान्तिक रूपमा मूल्याङ्कन गरी व्यवहारबाट प्राप्त भएको अनुभवको निचोड (सिद्धान्त) ले पार्टीलाई पुनः लैस गराउने'। यसलाई आजको कामको सन्दर्भमा व्याख्या गर्दा आजको पार्टीको कार्यपद्धति बनाउने आधार दिन्छ।
- त्यसबेला सबै कमिटी र सदस्यको काम वा जिम्मेवारीको केन्द्र सङ्घर्ष थियो। सङ्घर्षको रुप राज्य विरुद्ध झडपहरु आयोजना गर्नु थियो, अहिले सङ्घर्षको रुप पनि फेरिएको छ र शान्तिपूर्ण भएको छ। पार्टीको कार्यभार नयाँ भएको छ। हिजो जनवादी क्रान्ति पूरा गर्नु थियो, आज समाजवादी कार्यभार

अगाडि छ । हिजो पार्टी सङ्घर्षको मोर्चामा मात्रै थियो, आज संसदमा, विभिन्न संवैधानिक निकायहरूमा, कुनै न कुनै तहका सरकारमा सामेल छ । हिजो हिजो कामहरू सीमित थिए, आज विस्तार भएका छन् । त्यसैले हिजो हामीले व्याख्या गरेको 'सङ्घर्ष' लाई आजका कार्यभार पूरा गर्न हामीले गर्ने सबै क्रियाकलापहरूको अर्थमा व्याख्या गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

- त्यसलाई यसरी राख्नु उपयुक्त हुन्छ । सिद्धान्तबारे जानकार जेजति क्रान्तिकारीहरू छन्, तिनीहरू सङ्गठित हुनु पर्छ र जो सङ्गठित छन् तिनीहरू परिचालित हुनु पर्छ । उदाहरणका रूपमा, कुनै पालिकामा पार्टीको सिद्धान्तबारे जानकार हामी १० सदस्य मात्रै छौं । यो सिद्धान्तको दायरा हो । सङ्गठित नहुँदासम्म हामीले सिद्धान्त बुझ्नु/नबुझ्नुको अर्थ हुँदैन । त्यसैले हामी सङ्गठित हुनै पर्छ । यो सङ्गठनको दायरा हो । सङ्घर्षमा गएपछि मात्रै हामी सङ्गठित भएको औचित्य पुष्टि हुन्छ । मानौं १० जनाको सङ्गठनले हाम्रो स्थानीय विद्यालयको शिक्षाको अवस्था सुधार्न विभिन्न माग राखी हामीले धर्ना, ज्ञापनपत्र बुझाउने, पत्रकार सम्मेलन गर्नेजस्ता सङ्घर्षका कामहरू गर्छौं । यस्तो सङ्घर्षले हामीलाई कैयौं अनुभवहरू दिन्छ । हाम्रा मागहरू ठिक छन् भने हाम्रो सङ्घर्षबाट समाजका अरु जागरुक मानिसहरू हामीसँग आकर्षित हुन्छन् । यसरी हाम्रा मागका पक्षमा ५ जना थपिन्छन् । अब सिद्धान्तको दायरा विस्तार भयो । तिनलाई हामीले सङ्गठित गर्छौं । हामी १० जनाको ठाउँमा १५ जना भयौं । सङ्गठनको दायरा ठूलो भयो । अब फेरि हामी सङ्घर्षमा जान्छौं । परिचालनको दायरा बढ्यो । त्यसले अझ धेरै मानिसलाई हाम्रो सिद्धान्त बुझायो र फेरि सङ्गठनको दायरा बढ्ने भयो । हामीले जनताका आवश्यकता बुझ्ने, मागहरू तयार गर्ने र आवश्यकताअनुसार सुधार्ने क्रियाकलापहरू सिद्धान्त अन्तर्गत पर्छन् भने ती मागहरूलाई लिएर जनताका बिचमा विभिन्न कार्यक्रम गर्ने क्रियाकलापहरू सङ्घर्षको दायरामा पर्छन् । ती दुवै खालका क्रियाकलापहरू सङ्गठनको दायरामा हुन्छन् । सङ्गठनको दायरा वैज्ञानिक भयो भने हामीले सिद्धान्तको दायरा र सङ्घर्षको दायरालाई ठिकसँग सञ्चालन गर्न सक्छौं । यो कुरा हामीले वैज्ञानिक हिसाबले मूल्याङ्कन गर्न सक्छौं, परिक्षण गर्न सक्छौं । यसरी यो एउटा नियमितरूपमा दोहोरिइ रहने प्रक्रिया भएको हुँदा यसलाई कार्यपद्धति भन्नु उचित हुन्छ ।
- त्यस्तै, सामाजिक रुपान्तरणलाई कसरी बुझ्न सकिन्छ त भन्ने प्रश्न उठ्छ । हामीले आजको कार्यक्रम राष्ट्रिय पुँजीको विकास गर्ने र समाजवादको तयारी गर्ने भनेका छौं । माथि उल्लेख भएको पालिकामा हाम्रो क्रियाकलापले ठोस परिणाम दिएका छन् कि छैनन् भन्ने कुरा सामाजिक रुपान्तरणको प्रक्रिया अगाडि बढेको छ कि छैन भन्ने कुराले देखाउँछ । जस्तै, हामीले तीन पटक निर्वाचन जित्यौं तर कुनै नयाँ उद्यम खुलेनन् र सामाजिक विभेदका कुनै पनि काम भएनन् भने हामी चुनावदेखि चुनावसम्मको गोलचक्करमा फिसरहेका छौं । सामाजिक रुपान्तरणको प्रक्रिया अगाडि बढेन । त्यसका विपरित चुनाव जितेपछि १० वटा सहकारी बनायौं र तिनले १०० विघा जमिनमा सहकारी खेती सुरु भयो । महिला हिंसामा उल्लेखनीय कमी आयो । यस्ता देखिने कामहरू भए भने हिजोको समाजमा बदलाव आयो, रुपान्तरणको प्रक्रिया अगाडि बढ्यो । यसरी देशभरीका सङ्गठनहरूले काम गर्दै जाँदा पार्टीको पक्षमा जनसमर्थन, पार्टी सङ्गठन र सामाजिक रुपान्तरणमा जनताको प्रत्यक्ष सहभागिता बढ्दै जान्छ, क्रान्तिकारी जनाधारको निरन्तर विस्तारको ग्यारेन्टी हुन्छ र समाजवादी रुपान्तरणको दिशा सुनिश्चित हुन्छ । सिद्धान्त, सङ्गठन र सङ्घर्षको यो कार्यपद्धति र निरन्तर विस्तारको प्रक्रिया नै लोकतान्त्रिक बाटोबाट सम्पन्न गरिने क्रान्ति अर्थात् समाजवादलाई किटानीसाथ भविष्यवाणी गर्न सकिने एक मात्र सूत्र ।
- यो कार्यपद्धतिलाई सहि ढङ्गले अगाडि बढाउँदा पार्टीका वैचारिक, सैद्धान्तिक, राजनीतिक, साङ्गठानिक तथा व्यवस्थापकीयलगायत सबै कामको ठोस मूल्याङ्कन हुने अवस्था बन्छ । त्यसरी सञ्चालन भएको सङ्गठनमा सदस्यहरू बढ्दै छन् भने हामी सफल हुँदै छौं भन्ने बुझ्नु सकिन्छ यदि सदस्यहरू घट्दै छन् भने पार्टी सङ्कटतर्फ जाँदैछ भन्ने बुझ्नु सकिन्छ ।

जनवादी केन्द्रीयता

सिद्धान्त, कार्यक्रम तथा योजनाको निर्माण र कार्यान्वय तथा परिणामको मूल्याङ्कन गर्दा पार्टीमा देखा पर्ने अनेकौं विचार तथा मतहरूलाई एउटै विचारमा नल्याईकन शक्ति बन्दैन । त्यसैले ती विचारहरूमा एकता बनाउनु अनिवार्य हुन्छ । कमिटीहरूको श्रेणीबद्धताले पार्टी सङ्गठन बन्छ । त्यस अवस्थामा तल्लो र माथिल्लो कमिटीमा हुन सक्ने मतभिन्नताहरूलाई समाधान गर्नु पर्ने हुन्छ । ती अवस्थालाई कसरी समाधान गर्ने भनेर लेनिनले 'जनवादी केन्द्रियता' को सूत्र प्रयोग गर्नु भएको थियो । त्यसलाई व्यक्ति सङ्गठनको मातहत, अल्पमत बहुमतको मातहत, तल्ला कमिटी माथिल्ला कमिटीको मातहत र सम्पूर्ण कमिटी र सदस्यहरू केन्द्रिय कमिटीको मातहत भनेर व्याख्या गरिएको छ । वस्तुतः यसको सार अल्पमत बहुमतको मातहत र तल्ला कमिटी माथिल्ला कमिटीको मातहत हो । किनकि अल्पमत बहुमतको मातहत भनेको व्यक्ति सङ्गठनको मातहत हुनु हो भने तल्ला कमिटी माथिल्ला कमिटीका मातहत हुँदा सबै कमिटी र तिनमा आवद्ध सदस्यहरू स्वतः केन्द्रिय कमिटीको मातहत हुन्छन् । अर्थात्, बहुमतले गरेको निर्णय कमिटीको निर्णय हुन्छ, केन्द्रिय कमिटीले गरेको निर्णय पार्टीको निर्णय हुन्छ ।

जनवादी केन्द्रियताले हरेक विषयमा निर्णय गर्दा पूर्ण लोकतान्त्रिक पद्धति अपनाउनु अनिवार्य ठान्छ । त्यसले भिन्न मतहरूका बिचमा एकता कायम गर्न सहजीकरण गर्छ । त्यसरी गरिने निर्णयमा हरेक व्यक्तिले आफ्नो योगदान महसुस गर्छ जसले गर्दा हरेक व्यक्ति निर्णय लागू गर्न पूर्णरूपले सरिक हुन्छ । कुनै विषयमा तत्काल मतभिन्नता समाधान भएन भने अल्पमत बहुमतको तरिका अवलम्बन गरिन्छ । त्यसको अर्थ अल्पमत सधैंका लागि खारेज भयो भन्ने होइन बरु उसलाई आफ्नो कमिटीमा आफ्नो मत उठाइरहने अधिकार हुन्छ । आफुले कुनै दिन आफ्नो मतमा अरुलाई सहमत गराउन पाउने सुविधाले गर्दा बहुमतको निर्णयलाई उसले स्वीकार गर्छ । बहुमतले गरेको निर्णय व्यवहारमा सहि सावित भयो भने अल्पमतले आफ्नो मतलाई परिमार्जित गर्छ, यदि अल्पमतलाई व्यवहारले सहि सावित गर्‍यो भने बहुमतले आफ्नो मतमाथि पुनर्विचार गर्छ । तल्ला र माथिल्ला कमिटीको हकमा पनि त्यहि नियम लागू हुन्छ । यसरी हेर्दा 'जनवादी केन्द्रीयता' पार्टीलाई सधैं एकताबद्ध बनाइरहने अचुक औजार हो ।

'व्यक्ति सङ्गठनको मातहत, अल्पमत बहुमतको मातहत, तल्ला कमिटी माथिल्ला कमिटीको मातहत र सबै कमिटी र सदस्यहरू केन्द्रिय कमिटीको मातहत' भन्ने यस सिद्धान्तले 'मातहत' र 'एकता' लाई जतिस्पष्ट पार्छ, 'मतभिन्नता' र 'स्वतन्त्रता' लाई त्यति स्पष्ट पार्दैन । कमिटी वा पार्टीमा लोकतन्त्र कति छ वा छैन भन्ने कुरामा सधैं विवाद हुने गरेको छ । समाजवादी प्रयोग र कम्युनिष्ट पार्टीका आरम्भिक दिनदेखि नै यी समस्या देखिँदै गरेका हुन् । कमिटीका अगाडि व्यक्ति, बहुमतका अगाडि अल्पमत, माथिल्ला कमिटीका अगाडि तल्ला कमिटी र केन्द्रिय कमिटीका अगाडि सबै कमिटी र सदस्यहरूको कुनै हैसियत नहुने गरी त्यसको प्रयोग भयो । यो त्यतिमा मात्रै रोकिएन । केन्द्रिय कमिटीभित्र पनि स्थायी कमिटी वा पोलिटब्युरो र अन्त्यतः महासचिव/अध्यक्षमा सबै अधिकार केन्द्रित भए । एक पटक नेतृत्वमा पुगेपछि मृत्युपर्यन्त नओर्लिने र सत्ता बचाउन लागि सधैं व्यस्त रहँदा उनीहरूले कुनै नयाँ विचार उत्पादन गर्न सकेनन् । अरुले ल्याउने नयाँ विचारलाई उनीहरूले आफ्नो सत्तामाथि चुनौति ठान्न थाले र विचारलाई दबाउन थाले । यसले गर्दा सिङ्गो पार्टी मेशिनरी विचारहीन हुँदै गयो । पार्टीमा नयाँ विचार हुर्किन नपाएपछि ज्ञान निर्माणको प्रक्रिया नै अवरुद्ध भयो । पार्टीका हजारौं लाखौं सदस्यहरूको क्षमताको उपयोग भएन । चाकरी-चापलुसी नै माथिदेखि तलसम्म योग्यता बन्न थाल्यो । फलतः अधिकांश पुराना पार्टीहरू बृद्धहरूका सिण्डेकेटजस्ता भए ।

जनवादी केन्द्रियतालाई सन्तुलितरूपमा लागू गर्नका लागि निम्न कुरामा मुख्य ध्यान दिनु पर्छ :

१. सबै कमिटी निर्वाचित हुन्छन् भन्ने कुराले पार्टी निर्माणमा आधारभूत महत्व राख्छ । त्यसले आन्तरिक लोकतन्त्रको आधार तयार गर्छ र जनवादी केन्द्रियताको कार्यान्वयन गर्ने महत्वपूर्ण आधार तयार गर्छ ।

२. पार्टीका सबै निर्णयहरू कमिटीले संस्थागतरूपमा गर्छ भन्ने कुरा ग्यारण्टी गर्नु पर्छ । संस्थागत नभएका कुनै पनि निर्णय निर्णयकर्ताको अयोग्यता हो भनेर अभिलिखित हुने व्यवस्था गर्नु पर्छ ।

३. छलफलमा सबैको हैसियत बराबर हुन्छ भन्ने कुरा ग्यारण्टी गर्न कमिटीका सबैले आफ्ना राय राख्नका लागि पर्याप्त समय दिनु पर्छ । पर्याप्त छलफलको वातावरण बनाउनु कमिटीको नेताको योग्यता र त्यस्तो वातावरण नदिनु नेतृत्वको अयोग्यताका रूपमा अभिलेख हुने व्यवस्था गर्नु पर्छ ।

४. पर्याप्त छलफल र सर्वसम्मत निर्णय कमिटी र कमिटी प्रमुखको योग्यता हो । त्यसैले हरेक विषयमा पर्याप्त छलफल र सर्वसम्मत निर्णय गर्ने प्रयास अन्तिमसम्म हुनु पर्छ । जनवादी केन्द्रीयता कोरा गणितीय विषय होइन । वस्तुतः एउटा समयमा कुनै विषयमा सबैभन्दा बढि उपयुक्त निर्णय कुन हो भनेर भनेर छलफल गर्दा सामान्यतः सर्वसम्मत नहुनु पर्ने वस्तुगत कारण हुँदैन ।

५. तथ्य वा सूचनाको कमिले या नीजी आग्रह वा स्वार्थका कारणले सर्वसम्मती नहुन सक्छ । हामीले छलफल गर्दा अर्को कमरेड वा आफुसँग कम तथ्य वा सूचना हुन सक्छ भनेर थाल्नु पर्छ । तथ्य वा सूचनाको आदान-प्रदान नै हाम्रो छलफल हुनु पर्छ । त्यसो गर्दा मनमुटाव गर्नु पर्ने आवश्यकता नै हुँदैन । यदि हाम्रो छलफल मनमुटावपूर्ण हुँदछ भने त्यहाँ नीजी आग्रह प्रेरित छ भन्ने देखिन्छ । तर तथ्य वा सूचनाको कमि वा आग्रहका कारणले सर्वसम्मतीमा पुग्न सकिएन भने तत्कालका लागि अल्पमत-बहुमतका आधारमा निर्णय गर्नु स्वाभाविक हुन्छ । काम गर्दै जाँदा तथ्य वा सूचनाको कमी हो वा स्वार्थ वा आग्रह हो भन्ने कुरा कमिटीमा स्पष्ट हुँदै जान्छ ।

६. हरेक विषय कमिटीमा मात्रै उठाउन पाउने हाम्रो विधिले कमिटीमा आउने नयाँ नयाँ विचारहरूलाई उपयुक्त वातावरण बन्दैन । अध्ययनको क्षेत्र र रुचीका कारणले गर्दा कुनै पनि कमिटीका सदस्यले एकदमै महत्वपूर्ण विचार ल्याएका हुन सक्छन् जुन अन्य सदस्यले नबुझेको पनि हुन सक्छ । त्यस अवस्थामा व्यक्तिको त्यस क्षमताको उचित सम्मान नहुन सक्छ । फेरि, लोकतान्त्रिक विकास र प्रविधिका कारणले गर्दा विचारलाई नियन्त्रण गर्न खोज्नु उचित हुँदैन । विचार-विमर्शलाई उपयुक्त वातावरण नहुँदा व्यक्तिगत मामिलालाई पनि विचार-सिद्धान्तको प्रश्न भनेर उठाउने अवस्था रहन्छ । त्यसैले पार्टीको आधिकारिक निर्णय कार्यान्वयनमा बाधा नहुने गरी विचार-विमर्शलाई प्रोत्साहित गर्न पार्टीको 'विचारका मञ्च' का रूपमा एउटा संरचना बनाउनु पर्छ ।

हरेक तहमा नेतृत्वको योग्यता निर्धारण

सङ्गठनमा सदस्यका कामको मूल्याङ्कन धेरै महत्वको विषय हो । भूमिगत कालमा कामका क्षेत्रहरू सीमित थिए, पार्टी सदस्यहरू पनि थोरै थिए । त्यसले गर्दा कार्यकर्ताको मूल्याङ्कन तुलनात्मकरूपले सजिलो थियो । अहिले हामी कामका असङ्ख्य क्षेत्रहरू र हजारौं/लाखौं पार्टी सदस्य हुने अवस्थामा छौं । त्यसैले मूल्याङ्कनको विधि अझ वैज्ञानिक बनाउनु आवश्यक छ । अझ विद्रोहका क्रममा बनेको हाम्रो पार्टीमा मूल्याङ्कनको विधि स्थापित भएको छैन । जसले गर्दा जनवादी केन्द्रियताको अभ्यास अझ कठिन हुनु स्वाभाविक छ । कुनै पनि श्रेणिवद्ध सङ्गठनमा माथिल्ला कमिटीका पदाधिकारी र सदस्यहरूको जिम्मेवारी बढि हुन्छ । त्यसलाई बढि अधिकारको अर्थमा बुझ्ने तर कर्तव्यको अर्थमा नबुझ्ने प्रवृत्ति आमरूपमा पाईन्छ । वस्तुतः कर्तव्य पालनामा आधारित नभएको अधिकारको अभ्यास केवल शक्ति प्रदर्शनमात्रै हुन्छ । त्यसैले कमिटी र तिनका पदाधिकारी

जति माथिल्लो तहमा हुन्छन् उनीहरूले त्यति नै बढि कर्तव्यको पालना गर्नु पर्छ भन्ने कुरालाई पार्टी प्रशिक्षणको एउटा महत्वपूर्ण विषय बनाइनु पर्छ ।

हरेक तहको पार्टी अधिवेशनमा त्यस तहको कमिटीको पदाधिकारी र सदस्यलाई निर्वाचित गर्नु अधि सम्बन्धित उम्मेदवारले सम्बन्धित पार्टी कमिटीको कार्यक्षेत्रमा पार्टीको कार्यक्रम (राष्ट्रिय पुँजीको विकास र समाजवादको तयारीको कार्यक्रम) लागू गर्न आफ्नो योजना पेश गर्ने र त्यसका आधारमा नेतृत्वको छनौट गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्छ । उदाहरणका रूपमा कुनै पालिका अधिवेशनमा कमिटीमा उम्मेदवार हुन चाहनेहरूले त्यस पालिकामा उपलब्ध साधन स्रोतको विश्लेषण, उद्यमको विकास, रोजगारीको सिर्जना, स्रोतहरूको परिचालन, शिक्षा र स्वास्थ्यको विकास, महिला, दलित र अन्य सामाजिक विभेदहरूको अन्त्यजस्ता विषयमा आफ्नो योजना प्रस्तुत गर्नु पर्छ । साथै, ती कार्यक्रमबाट समाजवादको ध्येयमा के योगदान हुन्छ भन्ने कुराको व्याख्या गर्नु पर्छ । यसरी कमिटीहरूको नेतृत्व चयन गर्ने विधि अवलम्बन गर्दा करिब ५ वर्षमा सबै पालिका, जिल्ला, प्रदेश र सङ्घमा समृद्धि र समाजवादी कार्यक्रम लागू गर्न सक्ने हजारौं नेताहरूको नयाँ पुस्ता तयार हुन्छ र पार्टी स्वयम् नै रूपान्तरित पार्टी बन्छ ।

स्थायी पार्टी स्कूल : विचारधारात्मक तथा सैद्धान्तिक काम

पार्टीभित्र विचारधारात्मक तथा सैद्धान्तिक छलफल गरिरहनु भनेको मूलभूतरूपमा हामी सामुहिक हित तथा सामाजिक रूपान्तरणको पक्षमै उभिएका छौं कि छैनौं भनेर आत्मपरिक्षण गरिरहनु हो । कमिटीका बैठकको सङ्ख्याले मात्रै त्यसको ग्यारण्टी गर्दैनन् बरु छलफलका विषय के छन् भन्ने कुराले महत्व राख्छ । कुनै पनि सक्रिय पार्टीमा एउटा कमजोरी के हुन्छ भने दैनन्दिनका मुद्दाहरूमा कमिटीहरू व्यस्त भैरहन्छन् र वैचारिक महत्वका विषयहरू ओभरलुकमा पर्छन् । कमिटी र सदस्यहरू सक्रिय देखिन्छन् तर उनीहरूले क्रमशः बाटो विराउन थाल्छन् । अझ हाम्रो जस्ता समाज र राजनीतिक व्यवस्था भएका मुलुकका पार्टीका बैठकहरू सत्ताकै वरिपरी घुमिरहने खतरा रहन्छ । त्यसैले पार्टी स्कूललाई प्रभावकारी हिसाबले सञ्चालन गर्न नसक्ने हो भने पार्टीको क्रान्तिकारी आत्मालाई जोगाउन गाह्रो हुन्छ र जनवादी केन्द्रियता लागू गर्न असम्भव हुँदै जान्छ ।

विचारमा रूपान्तरण गर्नका लागि पार्टी स्कूल एउटा महत्वपूर्ण व्यवस्था हो । पार्टी स्कूल नियमित नहुनु पार्टीमा विचारधारात्मक काम नहुनु हो । नियमित पार्टी स्कूलको महत्वको बारेमा हामीले चर्चा त गर्छौं तर त्यसको कार्यान्वयन सन्तोषजनक हुन सकेको छैन । बेलाबेलामा आयोजना गरिएका त्यस्ता स्कूलले धेरै राम्रो परिणाम दिएका छन् । व्यवस्थितरूपमा आयोजना भएका केवल एक दुई हप्ताका स्कूलमा अध्ययन गरेका कैयन् कमरेडहरूले धेरै राम्रो प्रगति गरेको हामीले देखेका छौं । शिक्षण सिकाई र सूचना तथा सञ्चारका नयाँ प्रविधिले धेरै ठूलो सङ्ख्यामा भर्चुअल कक्षाहरू सञ्चालन गर्न, विमर्श गर्न, आवश्यकताअनुसार परिक्षा लिनसमेत सजिलो भएको छ । त्यसलाई उपयोग गर्न हामी पछि परेका छौं । आज समाजवादी विचारका विरुद्ध पुँजीवादी विचार तथा संस्कृतिको व्यापक बाढि नै आएको देख्न सकिन्छ जबकि पुँजीवादका सङ्कट भन्भन् बढ्दै छन् । त्यसैले स्थायी पार्टी पार्टी स्कूलको आवश्यकता भन् बढेर गएको छ ।

पार्टी स्कूलको महत्वलाई हामीले जति जोड दिँदै आएका छौं त्यसले मात्रै आजको आवश्यकता पूरा गर्दैन । त्यसैले पार्टीको हरेक तहका कमिटीमा प्रवेशका लागि पार्टी स्कूलको सिफारिस अनिवार्य हुने व्यवस्था गर्नु पर्छ । पार्टीमा साधारण सदस्यता प्रदान गर्दा, सङ्गठित सदस्यता प्रदान गर्दा र हरेक माथिल्ला कमिटीमा उम्मेदवार हुँदा सम्बन्धित तहको पार्टी स्कूल उत्तिर्ण गरेको सिफारिस अनिवार्य गरेर मात्रै हामीले हरेक कमिटीको योग्यता प्रत्याभूत गर्न सक्छौं र सिङ्गो पार्टीको क्रान्तिकारी योग्यताको प्रत्याभूत गर्न सक्छौं । माथिल्लो कमिटीका सदस्य वा पदाधिकारीले भाषण गर्ने हो, पढाउने हो, पढ्ने काम तल्लो कमिटीका सदस्यले मात्रै हो भन्ने गलत सोचाइले गर्दा पनि पार्टी स्कूल प्रभावकारी बनेको छैन । जति सुकै माथिल्लो कमिटीको नेता भए पनि वर्षमा निश्चित

समयको पार्टी स्कूलमा अध्ययन गर्नु पर्ने नियम बनाएर लागू गर्न सकियो भने पार्टी स्कूलको महत्व स्थापित हुनेछ । त्यसले सबैलाई र नेताहरूले पनि अध्ययन गर्ने पर्ने विगतमा स्कूल विभागले यस्तो योजना बनाएको पनि थियो तर केन्द्रीय नेतृत्वले त्यसलाई गम्भीरतापूर्वक ध्यान दिएन । अब विधान र नियमावलीमै व्यवस्था गरेर पार्टी स्कूललाई प्रभावकारीरूपमा सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ ।

पार्टीमा उमेर समूहको प्रतिनिधित्व

पार्टी कमिटीहरूमा युवाहरूको प्रतिनिधित्वको प्रश्न महत्वपूर्ण रहँदै आएको हो । नेतृत्वको वैकल्पिक पुस्ता तयार रहनु पार्टीलाई सधैं ज्युँदो बनाइ रहनका लागि अनिवार्य छ । नयाँ पुस्ताका अगुवाहरूलाई भविष्यको पार्टी नेताका रूपमा विकसित नगर्दा पार्टी केन्द्रमा पुराना नेता, पुराना अनुभव, पुरानै आग्रह वा पुरानै अडानको भारी बन्दै जाने तर नयाँ चुनौतिहरूको भाषा नबुझ्ने अवस्था आउँछ । त्यसबाट उत्पन्न हुने अन्तरविरोधले पार्टी कमजोर हुँदै जाने वा विभाजित हुने अवस्था आउँछ । लामो समयसम्म नेतृत्वमा उनै अनुहारहरू रहिरहने अवस्थामा त्यो नेतृत्व सकिँदा आन्दोलन नै सकिने वा धर्मराउने परिस्थिति बन्छ । इतिहासमा कैयन् पटक त्यस्तो भएको छ । पार्टीको सत्तामा पुगेपछि जसरी पनि टिकिरहन खोज्ने र त्यसकै लागि मुलुक र आन्दोलनमाथि आक्रमण गर्ने अनेकौँ घटनाहरू हामीले देखेका छौँ । एकारि नयाँ पुस्ताको बाटो रोक्ने अर्कोतिर आफुसँग असहमतहरूलाई विभिन्न कृत्रिम बहानामा पार्टीबाट निकालेर आफु निर्विकल्प बनिरहने घटनाहरू ब्यहोरेर आएका छौँ । पार्टीमा नयाँ पुस्ताको प्रतिनिधित्वको ग्यारण्टी गर्नु भनेको शरिरमा नयाँ जीवनको ग्यारण्टी गर्नु हो ।

राजनीतिमा अनुभवको ठूलो अर्थ हुन्छ तर त्यो अनुभवले आजको चुनौतिको सामना भैरहेको छैन भने, पार्टी एकपछि अर्को सडकमा फस्दै गैरहेको छ भने, एकपछि अर्को प्रयोग असफल भैरहेको छ भने त्यो पार्टीको नेतृत्वमा समस्या छ भन्ने बुझ्नु पर्छ र परिवर्तनका लागि तयार हुनु पर्छ । नत्र त्यसको अवसान निश्चित छ भन्ने बुझ्नु पर्छ । हामीले पार्टीमा नयाँ पुस्ताको प्रतिनिधित्वलाई औपचारिकरूपमा स्वीकार गर्दै आएका छौँ तर त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । आज पुरानो पुस्ताको विरोधको नाममा 'बुढाहरू,' 'पुराना पार्टी,' 'पुराना सिद्धान्त' कोर विरोधमा चौतर्फी जुन आवाज उठ्दै छ त्यसको कारण इतिहासमा हामीले गरेका कमजोरी हुन् भन्ने कुरा स्वीकार गर्दै अबदेखि नयाँ पुस्ताको सारभूत प्रतिनिधित्वको व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ । हामीले केन्द्रीय परिषदको दोश्रो बैठकबाट सबै तहमा ४० वर्ष मुनीका २० प्रतिशत युवाको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरेका छौँ । अहिलेको लागि त्यो उचित नै छ तर अर्को महाधिवेशनदेखि त्यसलाई एकतिहाई बनाउनु पर्छ । त्यस बाहेक अहिलेको पार्टीको बनोट हेर्दा ६० वर्षभन्दा मुनीको पुस्ताको निश्चित प्रतिशत प्रतिनिधित्व केन्द्रिय कमिटीमा सुनिश्चित गर्नु आवश्यक देखिन्छ । किनकि ४० वर्षदेखि ६० वर्षभित्रको पुस्ता बढि सक्रिय देखिन्छ । त्यसका लागि अहिले त्यस उमेर समूहका लागि ३० प्रतिशत छुट्ट्याउनु उचित हुन्छ । बाँकि ५० प्रतिशत सबैका लागि खुला राख्नु उचित हुनेछ ।

उम्मेदवार-चयनको व्यवस्था

हामीले केन्द्रिय कमिटीका सदस्य र पदाधिकारीहरू महाधिवेशनका प्रतिनिधिले प्रत्यक्षरूपमा निर्वाचन गर्ने विधि अपनाएका छौँ । यो आन्तरिक लोकतन्त्रको उन्नत अभ्यास भएकोले हाम्रै अनुभवका आधारमा हामीले यो विधि अवलम्बन गरेका हौँ । यसका नकारात्मक पक्षको बारेमा चर्चा गर्दा यस विधिले माथिदेखि तलसम्म गुटबन्दी बढाउँछ भन्ने गरिएको छ । वस्तुतः माथिदेखि तलसम्मको गुटबन्दीको मुख्य कारण सबै अधिकार केन्द्रमा रहने विधिमा छ । पालिकासम्मका उम्मेदवारहरू, प्रदेशका मन्त्रीहरू र राजनीतिक नियुक्तिसमेत केन्द्रीय कमिटीले नै गर्ने हुँदा सबैको ध्यान केन्द्रीय कमिटीमा आफै वा 'आफ्नो नेता' पुऱ्याउने कुरामा हुन्छ । केन्द्रीय कमिटीमा आफ्नो 'हित' नदेखेले प्रदेश र स्थानीय तहमा 'आफ्ना मानिस' राख्न जोरजुलुम गर्छ र त्यहाँबाट केन्द्रलाई दबाव

दिने प्रयास गर्छ । अर्थात्, माथिका र तलका 'हित' जोडिन्छन् । माथिबाट निर्णय गर्न बन्द गर्ने वित्तिकै गुटबन्दी पनि सम्बन्धित तहमा सीमित हुने सम्भावना बढ्छ ।

अर्को कुरा, सकेसम्म धेरै शक्ति माथि केन्द्रमा राख्ने र केन्द्रका अधिकार पनि खास नेतामा केन्द्रित गर्न खोज्नेहरूले 'पार्टीको लोकतान्त्रिकरण' भन्ने नारा लगाएको हामीले देखेका छौं । लोकतन्त्रको विधिअनुसार पनि सबै कमिटी त्यस कमिटीको कार्यक्षेत्रभित्र अधिकारसम्पन्न हुनु पर्छ । मातहतका कमिटीहरूले विधि र मापदण्डका आधारमा निर्णय लिएका छैनन् भने त्यसलाई अनुगमन र नियन्त्रण गर्ने काम केन्द्र वा माथिल्लो कमिटीले गर्नु पर्छ तर उनीहरूलाई आफ्नो अधिकारबाट बञ्चित गर्नु हुँदैन । तसर्थ, पालिका र प्रदेशस्तरका निर्वाचनको उम्मेदवारी र राजनीतिक नियुक्तिका अधिकारहरू सम्बन्धित तहमै राख्नु पर्छ । त्यसो गर्दा ती कमिटीहरू अधिकारसम्पन्न हुन्छन् र आफ्नो तहको कमिटीप्रति बढि जिम्मेवार हुन्छन् । त्यस्तो जिम्मेवारीले उनीहरूको क्षमता पनि बढ्दै जान्छ । आफुलाई निर्वाचित गर्ने प्रतिनिधि वा तल्ला कमिटीप्रति उनीहरूको जिम्मेवारी बढ्छ । 'माथि' सँग नाजायज जवाफदेह हुनु पर्ने अवस्था रहन्न । कमिटीका सदस्यहरूले वास्तविकरूपले स्वतन्त्रताको अभ्यास गर्नेछन् । अहिलेको प्रविधिले पार्टी र राज्यका हरेक तहका निर्वाचनमा सबै सदस्यले भोट हालेर उम्मेदवार वा पदाधिकारी र सदस्यको निर्वाचन गर्न सहज बनाएको छ । पार्टीका हरेक तहमा त्यसको कार्यान्वयनको योजना बनाएर लागू गर्नु पर्छ ।

आर्थिक पारदर्शिता

हामीले दलाल पुँजीवादले कसरी राजनीतिक पार्टीहरूलाई अपहरण गर्छ भन्ने बारेमा चर्चा गरेका छौं । आर्थिक पारदर्शिताका लागि हामीले दशकौं अगाडिदेखि नेताहरूको सम्पत्ति विवरण पार्टीलाई बुझाउनु पर्ने निर्णय गर्दै आएका छौं । त्यसको कार्यान्वयन भने राम्रोसँग भएन । खासगरी पार्टीको माथिल्लो तहमा रहेका नेताहरूबाटै त्यसको उल्लङ्घन भयो । सङ्कलन भएका सम्पत्ति विवरण पनि अनुशासन आयोगहरूले थन्क्याउने काम भयो । सूचना प्रविधिको विकासले गर्दा व्यक्तिका कुनै पनि कुरा व्यक्तिगत नरहने विश्व समाज बन्दै गएको छ । त्यसले मानव समाजमा पार्ने दुस्प्रभावमाथि विश्वव्यापिरूपमा चिन्ता गरिँदैछ । तर कोसँग कति सम्पत्ति छ भन्ने कुरा अब नीजी मामिला रहेन । अझ सार्वजनिक जीवनमा रहेका व्यक्तिहरूको आर्थिक पारदर्शिता भन्नु आवश्यक विषय हो । पार्टीको हरेक सदस्यको सम्पत्ति विवरण पारदर्शी हुनु राम्रो कुरा हो तर अहिलेका लागि त्यो आवश्यक र सम्भव नहुन सक्छ । तर पार्टीको पालिका कमिटीका अध्यक्ष, जिल्ला कमिटीका पदाधिकारी, प्रदेश कमिटीका पदाधिकारी र सदस्य, केन्द्रिय कमिटीका पदाधिकारी र सदस्यका साथै सार्वजनिक जिम्मेवारी (निर्वाचनबाट वा राजनीतिक नियुक्तिबाट) मा जानेहरूको सम्पत्ति विवरणको अनुगमन भैरहने व्यवस्था गर्नु पर्छ । त्यस सम्बन्धी प्रतिवेदन केन्द्रीय अनुशासन आयोगले केन्द्रीय कमिटीमा बुझाउने व्यवस्था गर्नु पर्छ ।

विभागका कामको पुनर्व्यवस्थापन

विभागहरूले अध्ययन/अनुसन्धानका आधारमा सम्बन्धित विषयमा प्रतिवेदन तयार गर्ने र पार्टी कमिटीहरूले त्यसका आधारमा नीतिगत निर्णय गर्दा निर्णयहरू प्रभावकारी हुन्छन् भन्ने हिसाबले पार्टीमा विभागहरूको व्यवस्था गरिएको हो । तर त्यसको कार्यान्वयन असाध्यै कम भएको छ । हामीले सम्बन्धित क्षेत्रमा जानकारी भएका कतिपय सदस्यहरूलाई विभागमा राख्ने गरेका छौं तर उनीहरूबाट अध्ययन/अनुसन्धानमा आधारित सुझाव/सिफारिसको आधारमा निर्णयमा पुग्ने प्रणाली व्यवस्थित गरेका छैनौं । त्यसबाहेक, पार्टी सदस्यहरूलाई कहिले न कहिले 'राख्ने' वा 'भुण्ड्याउने' उद्देश्यले विभागहरूमा भर्ति हुने गरेको छ । विभागहरूबाट अध्ययन/अनुसन्धानमा आधारित प्रतिवेदनको अपेक्षा नै नगर्ने वा कहिले न कहिले राख्नका लागि विभागहरूमा भर्ति गर्ने तरिकाले हाम्रा विभागहरू औपचारिक मात्रै बनेका छन् । यस अवस्थालाई बदल्नु पर्छ । त्यसका लागि सम्बन्धित विषयमा जानकारहरू नै विभागमा राखिन्छन् र पार्टीले नियमितरूपमा उनीहरूको योगदान पाइरहन्छ

भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्नु पर्छ । त्यसका लागि सम्बन्धित विभागले आफ्नो क्षेत्रमा घटेका राष्ट्रिय तथा अन्तरराष्ट्रिय घटनाहरूको अध्ययन गरेर त्यस विषयमा पार्टीले लिनु पर्ने नीतिबारे नियमितरूपमा प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्ने व्यवस्था गर्नु पर्छ । ती प्रतिवेदनको नियमितता र स्तरका आधारमा सम्बन्धित विभाग, त्यसका प्रमुख र सदस्यहरूको मूल्याङ्कन हुने व्यवस्था गर्नु पर्छ ।

विभागका कामलाई यसरी निर्दिष्ट गर्दा एकातिर पार्टीले गर्ने निर्णयहरू बढि प्रभावकारी हुने छन् भने अर्कोतर्फ पार्टीले विभिन्न क्षेत्रका विशेषज्ञहरूलाई सङ्गठित गर्न सक्छ । पार्टी आफै पनि अध्ययन/अनुसन्धानको एउटा केन्द्रका रूपमा विकसित हुन्छ । विभिन्न क्षेत्रका विशेषज्ञतालाई सङ्गठित नगरिकन आजको समाजवादी पार्टीको निर्माण गर्न सम्भव हुँदैन, समाजवादको श्रेष्ठतालाई स्थापित गर्न सकिन्न ।

जनसङ्गठन र पार्टी कमिटीमा प्रतिनिधित्व

जनसङ्गठनहरू हाम्रो पार्टी निर्माणको श्रोत हो । समाजका विभिन्न क्षेत्रका अगुवाहरू पार्टीको नजिक ल्याउने, उनीहरूलाई सामुदायिक समस्याहरूसँग सामना गर्न र ती समुदायभन्दा माथि उठेर वर्गीय समाजसँग परिचय गराउने र दुनियाँका समस्यामा आफ्नो पार्टीका दृष्टिकोणसँग जानकार गराउँदै पार्टीको योग्य सदस्यको रूपमा तालिम दिने क्षेत्र जनसङ्गठन हुन् । हामीले दशकौँदेखि विचारमा आवद्ध र सङ्गठनमा स्वायत्त जनसङ्गठनहरूको चरित्र हो भन्दै आएका छौं । यो निष्कर्ष अहिले पनि उपयुक्त नै छ । उनीहरूको साङ्गठानिक जीवन उनीहरूकै विधानले सञ्चालन गर्नु पर्ने हो । तर व्यवहारमा त्यसको कार्यान्वय हुन सकेको छैन । यस नीतिअनुसार जनसङ्गठनहरू सञ्चालन गर्न सकेका छैनौं । हाम्रो घोषित नीति विपरित व्यवहारमा के हुने गरेको छ भने हाम्रा पार्टी कमिटीहरू वा त्यसका नेताहरूले जनसङ्गठनमा कसलाई नेता बनाउने भन्ने कुरामा बढि ध्यान दिन्छौं तर ती सङ्गठनहरू पार्टीको आम नीतिअनुसार चलेका छन् कि छैनन् भन्ने कुरामा चासो/चिन्ता कम हुन्छ । पार्टी कमिटीका नेताहरू जनसङ्गठनका कुन कमिटीमा कसलाई राख्नु पर्छ भनेर गुटबन्दीको तहमा उत्रिन्छन् तर विचारमा को कस्तो छ भन्ने कुरा कहिल्यै ध्यान दिँदैनन् । त्यसले गर्दा ती सङ्गठनका नेताहरू सैद्धान्तिक/राजनीतिकरूपमा कमजोर हुन्छन् । समाजमा उनीहरूको हैसियत कमजोर हुन्छ । प्रायशः उनीहरू पार्टीका ठूला नेताहरूको नजिक हुन, त्यसका लागि जे जे गर्नु पर्छ त्यहि गर्न व्यस्त रहन्छन् । उनीहरूको स्वतन्त्र हैसियत नै हराउँदै जान्छ । जसले गर्दा ती समुदायका अगुवाहरू पार्टीमा आउने बाटो बन्द हुन्छ ।

पार्टीका विचारहरूमा आवद्ध र सङ्गठनात्मकरूपमा स्वायत्तताको सिद्धान्तलाई कडाइका साथ लागू गर्नु नै त्यसको समाधान हो । जनसङ्गठनहरूलाई उनीहरूको समुदायप्रति उत्तरदायी बनाउन पार्टी कमिटी वा पार्टी नेताहरूले उनीहरूको साङ्गठानिक मामिलामा हस्तक्षेप गर्न नसक्ने व्यवस्था गर्नु पर्छ । त्यसका लागि एकातिर जनसङ्गठनका विधानमा पनि आवश्यक हेरफेर गरेर त्यस समुदायमा कुन व्यक्ति लोकप्रिय छ उहि व्यक्ति त्यस सङ्गठनको नेता बन्ने प्रणाली स्थापित गर्नु पर्छ भने अर्कोतिर सबै जनसङ्गठनका अध्यक्ष सम्बन्धित तहको पार्टी कमिटीको पदेन सदस्य हुने व्यवस्था गर्नु पर्छ । जनसङ्गठनको अध्यक्ष नै सम्बन्धित तहको पार्टी कमिटीको सदस्य हुने भएपछि उनीहरू समुदायप्रति उत्तरदायी हुनेछन्, त्यस समुदायको वास्तविक नेता बन्नेछन् । यसरी उनीहरूले स्वतन्त्ररूपमा आफ्नो व्यक्तित्वको विकास गर्ने अवसर पाउने छन् ।

जनसङ्गठनको प्रमुख कार्यभार

हामीले आजको ठोस कार्यक्रमको सार राष्ट्रिय पुँजीको विकास र समाजवादको तयारी हो भनेका छौं । पार्टीका सबै कामहरू त्यहि उद्देश्यमा आधारित हुन्छन् । त्यसैले सबै जनसङ्गठनका कार्यभारहरू त्यहि उद्देश्यअनुरूप निर्धारण गर्नु पर्छ । त्यसरी मात्रै हामीले सिङ्गो पार्टी पङ्क्तिको सामर्थ्यलाई परिणाममुखी बनाउन सक्छौं । उदाहरणका रूपमा युवाहरूलाई समाज र राष्ट्रप्रति जिम्मेवार र समाजवादी ध्येयप्रति उत्तरदायी बनाउनु युवा

सङ्घको मुख्य काम हो । तर आजका युवाहरूले सामना गरिरहेका समस्याको समाधान गर्न युवा सङ्घले जति ध्यान दिन्छ, त्यति नै युवाहरूलाई सङ्गठित गर्न सक्छ । बेरोजगारी आजको मुलुकको एउटा मुख्य समस्या हो । रोजगारीलाई संविधानले नेपाली नागरिकको मौलिक हकमा उल्लेख गरेको छ । त्यसैले युवा सङ्घको एउटा मुख्य कार्यभार रोजगारीका पक्षमा युवाहरूलाई गोलबन्द गर्नु हो । सबैलाई रोजगारीको व्यवस्था हुनका लागि मुलुकमा उद्यमहरूको विकास हुनु पर्छ । त्यसका लागि राज्यका नीतिहरू उद्यमहरूलाई संरक्षण र विकास गर्ने खालका हुनु पर्छ । यी सबै विषय युवा सङ्घका कार्यसूची बन्नु पर्छ । त्यसरी काम गर्दा पार्टीको ध्येय र कार्यक्रमअनुरूप युवा सङ्घ अगाडि बढ्न थाल्छ । त्यस्तै, विद्यार्थी सङ्गठनको कार्यभार गुणस्तरीय शिक्षामा केन्द्रित हुनु पर्छ । हाम्रो विद्यार्थी सङ्गठन समाजवादी ध्येयसँग जोडिएको हुँदा 'सबैलाई शिक्षा, गुणस्तरीय शिक्षा' यसको उद्देश्य हुनु पर्छ । महिला सङ्गठन नेपाली महिलाहरूले व्यहोरेका तमाम समस्यामा सहभागी हुनु पर्छ । शिक्षक सङ्गठनको काम शिक्षकका समस्याहरू समाधान गर्ने कुरामा केन्द्रित हुन्छ । तर समाजवादी विचारको सङ्गठन भएको हुँदा त्यसले आफ्ना हरेक सदस्यले विद्यार्थीलाई राम्रो पढाउँछन्, विश्वबन्धुत्वको शिक्षा दिन्छन् र योग्य र सक्षम नागरिक उत्पादन गर्छन् भन्ने कुराको प्रत्याभूति गर्नु पर्छ ।

जनसङ्गठनको नेतृत्वको प्रश्न ती समुदायमा उनीहरूले गरेको योगदानका आधारमा समाधान गर्नु पर्छ । शैक्षिक मुद्दामा केन्द्रित हुने विद्यार्थी सङ्गठनले अध्ययनशील विद्यार्थीलाई गोलबन्द गर्न थाल्छ । अथवा अध्ययनशील विद्यार्थीलाई गोलबन्द गर्न विद्यार्थी सङ्गठनका नेताहरू नै अध्ययनशील हुनु पर्छ । यसरी हाम्रो विद्यार्थी सङ्गठनका नेताहरू अध्ययनशील हुनेछन् र अध्ययनशील धेरै विद्यार्थीलाई गोलबन्द गर्नेछन् । त्यस्ता विद्यार्थीहरूको उत्पादनले हाम्रो समाजवादी ध्येयमा योगदान गर्नेछ । हामीसँग नजिक कर्मचारी सङ्गठनले भ्रष्टाचार नगर्ने, सेवाग्राहीलाई सहजै सेवा दिने, जनपक्षीय आचरण भएका कर्मचारीलाई गोलबन्द गर्छ, उनीहरूलाई प्रोत्साहित गर्छ । तालिमहरूको आयोजना गर्छ । त्यस्तो जनपक्षीय प्रशासन व्यवस्थाका लागि आवाज उठाउँछ । यसरी अध्ययनशीलहरू विद्यार्थीहरू सङ्गठित गरेको आधारमा विद्यार्थी नेताहरू तयार हुन्छन्, जनसेवामा अगुवाहरू कर्मचारी सङ्गठनका नेता बन्छन्, युवती र किशोरीहरूलाई सामाजिक तथा राजनीतिक नेतृत्व लिन सक्ने क्षमता विकास गर्न योगदान गर्नेहरू महिला सङ्गठनको नेता बन्छन् । यस्तैगरी सबै सङ्गठनहरूमा ती समुदायका अगुवा, सक्षम र योग्य नेताहरू बन्छन् । यहि नै हो समाजवादी रूपान्तरणलाई ग्यारण्टी गर्ने हाम्रो पार्टीको कार्यपद्धति ।

राजनीतिक नियुक्तिको प्रक्रिया

राजनीतिक नियुक्ति हाम्रो जस्तो राजनीतिमा सधैं विवादित रहने गरेको छ । राजदूत, सबैधानिक निकायका अधिकारी र अन्य निकायमा पठाइने/नियुक्त गरिने पदहरू व्यक्तिगत वा पारिवारिक लाभ, आर्थिक लेनदेन र ठूला नेताको भूमिका जोडिँदै आएको छ । त्यसले एकातिर सार्वजनिक जिम्मेवारीमा सम्भौता हुन जान्छ, अर्कोतिर पार्टीको आन्तरिक राजनीतिलाई भ्रष्ट बनाउँछ । जबकि हाम्रो जस्तो पार्टीले सार्वजनिक पदका लागि कसैलाई नियुक्त गर्नु भनेको उसले त्यस ठाउँबाट पार्टीको घोषित उद्देश्यअनुसार राष्ट्रको सार्वजनिक जीवनमा योगदान गर्नु हो । पार्टीले पठाउने त्यस्तो हरेक व्यक्ति पार्टी ध्येयका बारेमा जानकार छ र त्यो व्यक्ति नै अरुभन्दा योग्य हो भन्ने कुरा पारदर्शी हुनु पर्छ । र, त्यसरी नियुक्त व्यक्तिले गरेका कामप्रति नियुक्त गर्ने निकायलाई नैतिकरूपमा जिम्मेवार बनाउनु पर्छ । उदाहरणका लागि पार्टीको सरकारको प्रधानमन्त्रीले नियुक्त गरेको उपकुलपतिले विश्वविद्यालयमा राम्रो काम गर्न सकेन भने त्यसको नैतिक जिम्मेवार प्रधानमन्त्री हुने व्यवस्था गर्नु पर्छ ।

पार्टी नेतृत्वमा पुग्ने तेर्सो बाटो

कम्युनिष्ट पार्टीको लामो परम्परा छ । आजका हाम्रा कैयन् साङ्गठनिक प्रवन्धहरूको सुरुवात धेरै समयअघि भएको थियो । सामन्ती निरङ्कुशता भएका मुलुकमा पार्टी भूमिगत हुँदा कैयन् तरिकाहरू विकसित भएका थिए

। एउटा सदस्य पार्टीको नेता हुनका लागि उसले पार्टीका हरेक तहमा काम गर्दै लामो समयपछि क्रमशः नेतृत्वमा पुग्थ्यो । लामो समयसम्म उसले पाएका सूचना र कामको अनुभवले उसको व्यक्तित्व निर्माण हुन्थ्यो । पार्टीमा काम गरेको समयले उसको योग्यता निर्धारण हुन्थ्यो । त्यस कारण कति समय काम गर्नु भन्ने भन्ने आधारमा उसको योग्यता र क्षमताको मापन हुन्थ्यो । नेतृत्व निर्माणको यो ठाडो तरिका हो । तर समाज र राजनीतिक व्यवस्थामा आएका अनेकौँ परिवर्तनले गर्दा हिजो लामो समयमा प्राप्त हुने सूचनाहरू कैयौँ गुणा छिटो प्राप्त हुन्छन् र अरुका अनुभव र ज्ञानबाट सिक्नका लागि पनि धेरै सजिलो भएको छ । त्यसैले व्यक्तिका स्वभाव र रुचीअनुसार छोटै समयमा धेरै कुरा सिक्न सक्ने अवस्था तयार भएको छ । जसले गर्दा कतिपयले छोटै समयमा अरुलेभन्दा बढि क्षमता हासिल गर्न सक्छन् । उनीहरूलाई क्षमताअनुसार जिम्मेवारी दिँदा आन्दोलनलाई फाइदा नै हुन्छ । त्यसैले समाजवादको ध्येयमा प्रतिबद्ध, राष्ट्रिय पुँजीको विकास र समाजवादको तयारीमा विशिष्ट योगदान पुऱ्याएका, सार्वजनिक जीवनमा प्रश्न नउठेका र सम्बन्धित तहको पार्टी स्कूलको परिक्षामा राम्रो परिणाम ल्याएका व्यक्तिलाई त्यस तहको पार्टी कमिटीमा सदस्य बन्न सक्ने व्यवस्था गर्नु पर्छ ।

आधुनिक प्रविधि युक्त सङ्गठन

आधुनिक व्यवस्थापन तथा सूचना प्रविधिको महत्वबारे धेरै बताइरहनु पर्दैन । यस विषयमा हामीले आवश्यकताभन्दा अति कम ध्यान दिएका छौँ । बेलाबेलामा केहि योजना बनाए पनि त्यसको कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । भविष्यमा हामी यी प्रविधिलाई पार्टी निर्माणमा उपयोग गर्ने पर्छ । अहिले नै थालिहाल्नु पर्ने केहि मुख्य कामहरू निम्नानुसार छन् :

- केन्द्रिय कमिटीका सदस्य, प्रदेश कमिटीका सदस्यसम्म व्यक्तिगत जिम्मेवारी, पार्टी जिल्ला कमिटी र पालिका कमिटीका योजना र सबै केन्द्रिय विभागका सदस्यको जिम्मेवारी र कार्यान्वयनको डिजिटल अनुगमन गर्न सकिने व्यवस्था गर्ने ।
- अनलाईन सदस्यता वितरणको व्यवस्था गर्ने ।
- विभिन्न तहको अनिवार्य अनलाईन पार्टी स्कूल र परिक्षा लिने व्यवस्था गर्ने ।
- सबै पार्टी सदस्यको व्यक्तिगत विवरण र उनले गरेका मुख्य मुख्य पार्टी काम केन्द्रिय अभिलेखमा राख्ने व्यवस्था गर्ने ।
- नियमित अनलाईन स्कूलको व्यवस्था गर्ने
- पार्टीको प्रचारलाई व्यवस्थित गर्न नियमित अनलाईन समाचार बुलेटिन निकाल्ने ।
- सामाजिक सञ्जालको उपयोग सम्बन्धी पार्टी नीति आवश्यक भैसकेको छ, त्यसको निर्माण गर्ने ।
- नयाँ प्रविधिलाई पार्टी निर्माणमा उपयोग गर्न र समाजवादको निर्माणमा लगाउन दीर्घकालीन रणनीति र योजना बनाउने ।

हामीले निश्चित गरेका कार्यक्रम, कार्यपद्धति र समाजरूपान्तरणको प्रक्रिया, पार्टी निर्माणका शर्तहरू, जनवादी केन्द्रियतालागायत सङ्गठनात्मक क्षेत्रमा हाम्रा उपरोक्त नीतिहरूले हामीलाई आजको समाजवादी कार्यभारका लागि तयार गर्ने छन् । त्यसले हामीलाई नयाँ कार्यदिशाको पार्टी निर्माण गर्न, त्यसका आधारमा कम्प्युनिष्ट आन्दोलनलाई विस्तार तथा एकताबद्ध गर्न र समाजवादको विजयलाई सुनिश्चित गर्दै अगाडि बढ्न बाटो देखाउने छ ।